

# הבחירות בישראל - 2006

עורכים: אשר אריאן, מיכל שמיר

# קדימה במערכת מפלגתית מתרופפת

מיכל שמיר, רפאל ונטורה, אשר אריאן, אורית קדר

## א. הקדמה

במסיבת עיתונאים שנערכה ב-21 בנובמבר 2005 הכריז ראש הממשלה אריאל שרון על הקמתה של מפלגה חדשה ושמה 'אחריות לאומית' (זמן קצר לאחר מכן שונה שמה ל'קדימה'). בו ביום עזב שרון את הליכוד וביקש מהנשיא משה קצב לפזר את הכנסת. בכך הניע שרון את המהלך שהוליד לבחירות מוקדמות במרס 2006 ויצר את 'המפץ הגדול' שעליו דיברו רבים זמן רב.

לרקע של מהלך דרמטי זה יש פנים רבות. שני גורמים מיידיים הביאו את שרון לפרישה מהליכוד ולהקמת המפלגה החדשה: איבוד מפלגת העבודה כשותף קואליציוני, בעקבות ניצחונו המפתיע של עמיר פרץ על שמעון פרס בבחירות הפנימיות לראשות מפלגת העבודה; והבעיות שיצרו לשרון המורדים מקרב מפלגתו שלו. רק שבועיים קודם להחלטתו נוכח שרון לדעת שהוא אינו מסוגל להעביר בכנסת כמה מינויים שבהם חפץ לתפקידים בכירים – שרים וסגני שרים – משום שכמה חברי כנסת מהליכוד הצטרפו לאופוזיציה בהצבעה נגד המינויים. צעד זה גרם לשרון תסכול ועלבון אישי. הקשיים של שרון בתוך מפלגתו ניכרו היטב מהרגע שהכריז על תכנית ההתנתקות החד-צדדית מרצועת עזה ומצפון השומרון.

בראייה רחבה יותר נכון להבין את 'המפץ הגדול' בהקשר של הקיפאון שאחז במערכת המפלגתית הישראלית ובמחנות שבה – השמאל והימין. רבים סברו שהמפלגות הפוליטיות העיקריות איבדו את חזון, ושבמונחים המקובלים בקרב מדעני המדינה הגיע הזמן להיערכות מחדש (realignment) של המערכת הפוליטית הישראלית. במאמר שפרסם חיים רמון במרס 2005,<sup>1</sup> הוא טען שכיום יש שלוש השקפות אידאולוגיות עיקריות בישראל: ימין נצי – נאו-ליברלי לכאורה, אך שמרני במהותו, התומך בהגמוניה של הממסד הדתי; שמאל יוני – סוציאליסטי, המצדד

1 ידיעות אחרונות, 4 במרס 2005.

בהפרדת הדת מהמדינה; מרכז פרגמטי בענייני החוץ והביטחון – התומך במהלכים חד-צדדיים להפרדות מהפלסטינים ונוקט מדיניות של אמצע הדרך בכל הקשור לכלכלה ולחברה וליחסי דת ומדינה. נאמן להיגיון זה, חזה רמון את הקמתה של תנועת מרכז חדשה שתכלול את רוב מפלגת העבודה, את הליכוד החדש הפרגמטי וחלק ניכר משינוי. לפיכך לא מפתיע שרמון היה אחד המובילים להקמתה של מפלגה מסוג זה.

לאחר הקמת קדימה ייחסו פרשנים ופוליטיקאים רבים את כוח המשיכה של המפלגה החדשה לפופולריות של שרון, תייגו אותה כמפלגה אופורטוניסטית, נטולת אידאולוגיה, עמומה ולא עקיבה בנוגע לסוגיות מדיניות, וראו בה לא יותר מתוצר של יחצנים ושל יועצים פוליטיים.<sup>2</sup> למרות ביקורות אלו, אישים מובילים מהליכוד ומהעבודה, וכן דמויות ידועות מחוץ לפוליטיקה, הביעו נכונות להצטרף לקדימה, אם בשל הזדהותם עם מדיניות אמצע הדרך שהתווה שרון ואם לאור התחזיות הטובות שהציגו סקרי דעת הקהל בנוגע למפלגה.

בדצמבר 2005 לקה שרון בשבץ מוחי קל, ובעקבותיו לקה בינואר 2006 באירוע מוחי קשה, שהותיר אותו ללא יכולת תפקוד. בנסיבות אלו תפס אהוד אולמרט את מקומו של שרון בראשות מפלגת קדימה. אולם שרון המשיך לשחק תפקיד מרכזי במערכת הבחירות של קדימה,<sup>3</sup> והמפלגה שמרה על הפופולריות שלה. על פי הסקרים, התמיכה בקדימה אף עלתה, אך לקראת חודש מרס החלה לרדת. ביום הבחירות קיבלה קדימה 690,901 מקולות הבוחרים, ואלה העניקו לה 29 מושבים, פחות בהרבה מהציפיות שליוו את הקמת המפלגה. בכל זאת הגיעה קדימה למקום הראשון וקיבלה 10 מושבים יותר משקיבלה המפלגה השנייה בגודלה – מפלגת העבודה.

מאמר זה מתמקד בציבור הבוחרים של מפלגת קדימה. רצף האירועים הדרמטיים שקדמו לבחירות במרס 2006 – החל בהתנתקות מרצועת עזה באוגוסט 2005, עבור בהקמתה של קדימה בנובמבר וכלה בהיעלמותו של שרון מהמפה הפוליטית בינואר 2006 – מספקים רקע ייחודי לבחינת התפקיד שממלאים ההזדהות המפלגתית, המנהיגות, האידאולוגיה והעמדות במערכת שיקולי הבוחרים. אנו מעגנים את הניתוח במושגים

2 למשל עקיבא אלדר, **הארץ**, 28 בנובמבר 2005; אמירה לס, **ידיעות אחרונות**, 31 במרס 2006; זאב שטרנהל, **הארץ**, 10 בפברואר 2006, 23 בפברואר 2006.

3 כמה חודשים לאחר הבחירות הייתה כתובת אתר האינטרנט של קדימה עדיין <http://kadimasharon.co.il> (אתרי האינטרנט המופיעים במאמר זה אוזרו לאחרונה במרס 2007).

מרכזיים במדע המדינה – ההתרופפות וההיערכות מחדש של המערכת המפלגתית – ונדון בהם להלן.

## ב. שינויים במערכת המפלגתית

המערכת המפלגתית בישראל חוותה תהליך התרופפות (dealignment) מאז שנות התשעים. כאשר מדברים על התרופפות המערכת המפלגתית הכוונה להתרופפות כללית של הקשרים בין המערכת החברתית לבין המפלגות הפוליטיות כתוצאה מההליכי מודרניזציה חברתית ופוליטית (Dalton and Wattenberg, 2000). היחלשות הקשרים עם המפלגות הפוליטיות מאפיינת את כל החברות הדמוקרטיות המערביות המתועשות. היא נובעת מהפיחות במעמדן של המפלגות כמוסדות פוליטיים ומשינויים שחלו באוכלוסיית הבוחרים בעשורים האחרונים, בעיקר בשל הגידול בשיעור הבוחרים המשכילים, בשל העלייה ברמת החיים ובשל התרחבות תפוצתו של הידע הפוליטי. בעידן של שפע מידע וציבור משכיל ההתמודדות עם בעיות פוליטיות אינה מוגבלת עוד למערכת הפוליטית לבדה, שכן יש בנמצא חלופות לפוליטיקאים ולמפלגות. יותר ויותר אזרחים מוצאים באמצעי התקשורת תשובות לשאלותיהם הפוליטיות, ואת התפקיד המסורתי של המפלגה – להיות ערוץ תקשורת – מבצעים סוכנים אחרים.

אחת התוצאות של התרופפות המערכת המפלגתית היא חוסר היציבות של תוצאות הבחירות, שניכרת בקושי הגובר והולך לחזות את תוצאות הבחירות במדויק. ככל שנחלשו הקשרים עם המפלגות כך פחת שיעור המצביעים בפועל ביום הבחירות, פחתה עצמת ההזדהות המפלגתית, וגדלה ניידות הקולות. נוסף על כך, יותר ויותר בוחרים מצאו את עצמם מצביעים למפלגה אחרת מזו שהזדהו עמה בעבר, שיעור הבוחרים שאינם חשים מחויבים לשום מפלגה גדל, וגברה הנטייה לדחות את ההחלטה הסופית למי להצביע לשלב מאוחר יותר של מערכת הבחירות. כמו כן גברו הספקות באשר למפלגות, והאמון בהן צנח. ככל שנחלשה ההזדהות המפלגתית כך חל גידול בהצבעה לפי נושאי מחלוקת, וכן בהצבעה בהתאם לתפקודם של מועמדי המפלגות. תמורות אלו גרמו לפיצול של המערכת המפלגתית, להיעלמותן של מפלגות ותיקות ולעלייתן המהירה – ולנפילתן המהירה לא פחות – של מפלגות חדשות (Dalton, Flanagan, and Beck, 1984; Dalton and Wattenberg, 2000; Webb, Farrell, and Holliday, 2002; Crotty, 2006).

מונח נוסף שמקובל להשתמש בו לניתוח שינויים במערכת המפלגתית הוא 'היערכות מחדש' (realignment). מונח זה מתייחס לשינוי בשסעים שביסוד המערכת המפלגתית על שלושת ממדיהם: הממד המבני-חברתי, המאפיינים הערכיים או מאפייני הזהות הקולקטיבית, והביטוי הארגוני שלהם. ההיערכות מחדש כרוכה בשינוי במאזן הכוחות המקובל שבין המפלגות ובארגון מחדש של הבסיסים האידאולוגיים והחברתיים של המפלגות העיקריות ושל הבריתות בין הקבוצות הפוליטיות. שינויים אלו מתקבעים לתקופה של כמה מערכות בחירות עוקבות. מערכת בחירות קריטית, או סדרה של מערכות בחירות, המביאות לידי היערכות מחדש של המערכת, מאופיינות בהשתתפות ומעורבות רבה של הבוחרים; בקיטוב אידאולוגי מוגבר המלווה בהבדלים מהותיים בעמדות שמציגות המפלגות; ובהופעתו של שסע חדש או בהחלפתו של שסע אחד באחר. לאחר בחירות קריטיות כאלה מאזן כוחות חדש נוסד, והוא מתקבע למשך כמה מערכות בחירות עוקבות (Key, 1955, 1959; Burnham, 1970; Crotty, 2006). רעיון 'המפץ הגדול' בפוליטיקה הישראלית, שדובר בו בקשר לקדימה, כולל חלק מהמרכיבים שכרוכה בהם ההיערכות מחדש של המערכת המפלגתית: הוא מתמקד בשינוי במאזן הכוחות הבין-מפלגתי המבוסס על ממד ערכי ועל ממד של מדיניות, והוא גם מכון להשפעה ארוכת טווח יותר משהוא מכון להשפעה חולפת.

היחלשות המערכת המפלגתית היא תופעה כלל עולמית, המאפיינת גם את ישראל בשנים האחרונות (אריאן ושמיר, 2004). ייתכן שקבלת חוק הבחירה הישירה של ראש הממשלה בשנת 1992 זירזה את תהליך (אריאן ושמיר, 2001), אבל ברור שהמעבר לבחירה הישירה לא היה הגורם העיקרי להתרופפות. אפשר לראות בהופעתה של קדימה בבחירות 2006 תוצר נוסף של התרופפות המערכת המפלגתית, או לחלופין עדות לכך שהחל תהליך היערכות מחדש של המערכת. בפרק הבא נציג עדויות להתרופפות של המערכת המפלגתית הישראלית. מגמה זו אף התחזקה במערכת הבחירות של שנת 2006. לאחר מכן ננתח את התמיכה בקדימה מכמה היבטים, באמצעות שימוש בנתונים אמפיריים הלקוחים מכמה סקרים. בפרק המסכם נחזור אל סוגיית מפלגת קדימה כדי לקבוע אם הופעתה על המפה הפוליטית הישראלית הייתה אך הבזק חולף במסגרת תהליך ההתרופפות של המערכת, או אם אירוע זה מסמן שינוי כיוון מהותי לעומת העבר וצעד בדרך להיערכות מחדש של המערכת המפלגתית הישראלית.

## ג. מערכת מפלגתית מתרופפת

### 1. ניידות הבוחרים

קדימה נבנתה על נטייתו הגוברת של הבוחר הישראלי לשנות את הצבעתו ממערכת בחירות אחת לאחרת. זוהי תופעה טיפוסית להתנהגות הבוחרים במדינות דמוקרטיות רבות (Dalton, McAllister, and Wattenberg, 2000). דרך טובה להעריך את מידת השינוי שחל בדפוסי ההצבעה ובמידת התמיכה במפלגות היא להשתמש במדד ניידות הבוחרים, המודד מעבר של קולות בין מערכת בחירות אחת לאחרת (Pedersen, 1979). מדד ניידות הבוחרים נע בין הציון 0, המורה על היעדר ניידות ממפלגה למפלגה, לבין הציון 100, המציין ניידות מלאה.<sup>4</sup> תרשים 1 (להלן) מתאר את השינויים שחלו בניידות הבוחרים בישראל מסוף שנות השישים על פי שלושה מדדים: ניידות מצרפית בין מפלגות, ניידות מצרפית בין גושים פוליטיים וניידות הקול ברמת הפרט, הנמדדת לפי דיווחי הבוחרים על הצבעתם הקודמת ולפי כוונת הצבעתם בעת סקרי טרום-הבחירות של מחקר הבחירות בישראל (INES).<sup>5</sup> כל שלושת המדדים מעידים על אותו הדפוס;

4 הנוסחה לחישוב המדד: עבור כל מפלגה (או גוש מפלגות) מפחיתים את שיעור הקולות שקיבלה המפלגה בבחירות הקודמות משיעור הקולות שהתקבלו בבחירות הנוכחיות, ואחר כך מסכמים את הערכים המוחלטים של כל ההפרשים, ומחלקים את הסכום לשניים.

5 הסקרים של מחקר הבחירות בישראל (INES) נערכים מאז בחירות 1969. בשנים 1977-1969 ערך אותם המכון הישראלי למחקר חברתי שימושי, והם התבססו על מדגם מייצג של האוכלוסייה היהודית העירונית הבוגרת. המדגמים בסקרים מאוחרים יותר מייצגים את כלל האוכלוסייה היהודית הבוגרת, למעט קיבוצים והתנחלויות. מאז שנת 1996 כל סקרי הבחירות מייצגים, נוסף על האוכלוסייה היהודית, גם את האוכלוסייה הערבית הישראלית. הראיונות עד לשנת 1999 (כולל) נעשו פנים אל פנים. משנת 2001 הראיונות נערכים באמצעות הטלפון, והמדגמים מייצגים את כלל האוכלוסייה הבוגרת, לרבות קיבוצים והתנחלויות. כל הסקרים הם סקרי טרום-בחירות, אם כי בכמה מהם (לרבות הסקר של בחירות 2006) נעשו סקרים משלימים גם לאחר הבחירות. אלה המכונים שעשו את עבודת השטח מאז שנת 1981: מכון דחף בשנים 1981-1992; מודיעין אזרחי בשנת 1996; מכון מחשוב מאז שנת 1999. ניידות קולו של הפרט מחושבת מתוך ההתפלגות המשותפת של כוונת ההצבעה בבחירות הנוכחיות ושל ההצבעה בבחירות הקודמות, המדווחות בסקרי טרום-הבחירות. אלו הן הקטגוריות: השמאל, העבודה, המרכז, הליכוד, הדתיים, הימין ואין תשובה. המספר המדווח הוא שיעור המקרים שעברו מקטגוריה אחת לאחרת. הנתונים מבוססים על האוכלוסייה היהודית בלבד, מכיוון שעד לשנת 1992 המדגמים נלקחו רק מהאוכלוסייה היהודית. המדווחים על אי-הצבעה בבחירות הקודמות (כי החליטו שלא להצביע או שלא הייתה להם אז זכות בחירה) הוצאו

מידת הניידות הגבוהה ביותר נמצאה ברמת הפרט, ושני מדדי הניידות המצרפיים – בהצבעה למפלגות ובהצבעה לגושים הפוליטיים – נמוכים יותר. אפשר להבחין במגמה של ניידות הגוברת בשנות התשעים ומגיעה לשיאה בבחירות 2006. מהתרשים גם ברור שהמעברים בין המפלגות השייכות לאותו גוש התרבו יותר משהתרבו המעברים בין הגושים, שכן שני הקווים מתרחקים זה מזה. אפשר לראות בדפוס זה עדות נוספת לכך שהשחיקה חלה בקשרים עם המפלגות, אבל לא בהבחנות בין הגושים. הניידות המצרפית בין המפלגות הגיעה באמצע שנות התשעים לרמה שהייתה בעת ההיערכות מחדש בשנת 1977, ובשנת 2006 היא אף עברה אותה ב-17.4 נקודות; הניידות בין הגושים כמעט שחזרה ב-2006 את השיא של 1977; הניידות ברמת הפרט טיפסה בשנת 2006 לשיעור גבוה מזה שהיה ב-1977 (63% לעומת 50%).

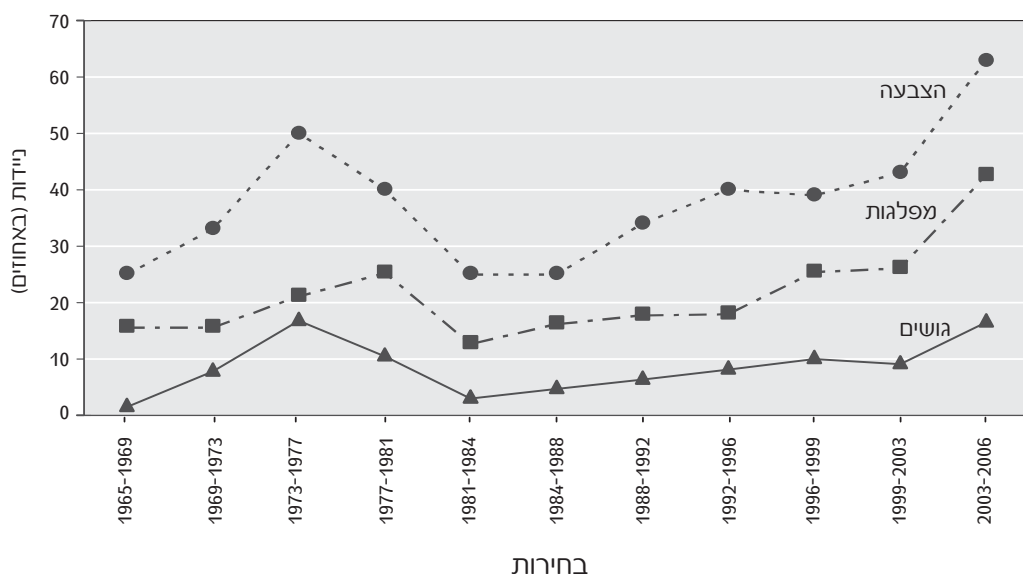
---

מהניתוח. משיבים שלא השיבו על אחת משאלות ההצבעה נחשבו ניידים, ואלו שלא השיבו פעמיים לא נכללו בניתוחים. ראו אתר INES: <http://ines.tau.ac.il>

שני מדדי הניידות המצרפיים חושבו בהתאמה לכללים אלו (ראו Mainwaring and Torcal, 2006: 222): כאשר מפלגה התפצלה לשתי מפלגות או יותר בין מערכת הבחירות הראשונה (T1) לשנייה (T2), השוויון את כוחה של מפלגת האם ב-T1 עם המפלגה הגדולה ביותר שהתפצלה ממנה ב-T2. למפלגה הקטנה, או למפלגות הקטנות, שהיו שייכות למפלגת האם, התייחסו כאל מפלגות חדשות, כלומר כאילו ב-T1 לא היו להן קולות כלל. כאשר שתי מפלגות או יותר התאחדו ויצרו רשימה משותפת, חישובנו את הניידות ביחס למפלגה הגדולה ביותר. לפיכך אם שתי מפלגות רצו בבחירות T1 בשתי רשימות נפרדות ובבחירות T2 התאחדו לרשימה משותפת, התייחסנו אל הקטנה מבין השתיים כאילו נעלמה בבחירות T2. נתנו למפלגה זו ציון 0 ב-T2, והחשבנו את נתח הקולות שלה ב-T1 כמדד השינוי. אם מפלגה שינתה את שמה אבל לא את מהותה, התייחסנו לשני השמות השונים כאל אותה מפלגה. קדימה נחשבה בשנת 2006 מפלגה חדשה, וכך גם התחייה ב-1981. הכללנו בניתוח רק מפלגות שעברו את אחוז החסימה וזכו לייצוג בכנסת. אם מפלגה יוצגה בכנסת בבחירות מסוימות, אבל בבחירות שלפניהן או אחריהן היה שיעור הקולות שקיבלה קטן מאחוז החסימה, לא ספרנו את הקולות שהתקבלו בבחירות שבהן לא עברה את אחוז החסימה (כלומר ייחסנו לה אפס קולות, אף שמספר הקולות שקיבלה בפועל גדול מאפס). בגוש השמאל נכללו ישראל אחת, העבודה, המערך, מפא"י, אחדות העבודה, רפ"י, מפ"ם, התנועה לזכויות האזרח, ר"צ, מרצ, מק"י, העולם הזה, של"י, עם אחד והמפלגות הערביות. בגוש הימין-דתיים נכללו הליכוד, חירות, הליברלים, המרכז החופשי, שלומציון, התחיה, מולדת, כך, ישראל ביתנו, האיחוד הלאומי, המפד"ל, אגודת ישראל, פועלי אגודת ישראל, דגל התורה, יהדות התורה, תמ"י, ש"ס, צומת וישראל בעלייה. בגוש המרכז נכללו ל"ע, ד"ש, שינוי, הרשימה הממלכתית, תל"ם, יחד, פלאטו שרון, אומ"ץ, מפלגת המרכז, הדרך השלישית, קדימה וגיל (הגמלאים).  
אנו מודים לניר אטמור על עזרתו בחישוב מדדי הניידות.

כאשר הונהגו בשנת 1996 בחירות ישירות לראשות הממשלה נרשמה עלייה בניידות הבוחרים. למרות זאת אין תימוכין לסברה ששינוי חוקתי זה היה הגורם המרכזי לחוסר היציבות בהצבעה. סברה זו נשללת על סמך צירוף שלוש המדדים ולנוכח מה שקרה מאז בוטל חוק הבחירה הישירה. בבחירות 2006 הגיעה ניידות הקולות ברמת הפרט ל-63%, והניידות המצרפית בין המפלגות עלתה ל-42.7% – השיעור הגבוה ביותר שהיה אי פעם. עלייתה של קדימה אל מרכז המפה הפוליטית והירידה הניכרת בכוחו של הליכוד, היעלמותה של מפלגת שינוי והצלחתה המפתיעה של מפלגת הגמלאים – כל אלו מעידים על ניידות קולות גבוהה. בהשוואה למדינות אחרות, אמנם שיעורי הניידות בישראל כיום גבוהים, אך אינם חריגים. מבחינת ניידות הקולות ישראל מדורגת בשליש העליון מבין 29 המדינות שנבדקו במחקר השוואתי (Mainwaring and Torcal, 2006; ראו אצל אריאן, אטמור והדר, 2006: 65, תרשים 44).

תרשים 1 ניידות בוחרים, 1969-2006 (באחוזים): ניידות מצרפית בין מפלגות, ניידות מצרפית בין גושים פוליטיים וניידות הצבעה



מקור: ראו הערה 5.

## 2. היחלשות הקשרים עם המפלגות

הקשרים הנחלשים בין המצביעים לבין המפלגות הפוליטיות הם ההיבט המרכזי של התרופפות המערכת המפלגתית. מגמה זו של היחלשות הקשרים עם המפלגות מסייעת מאוד למפלגה חדשה כמו קדימה. מגמה זו מאפיינת את המערכת המפלגתית הישראלית, כפי שהיא מאפיינת מדינות אחרות שבהן המערכת המפלגתית מתרופפת (Wattenberg, 1998; Dalton, 2000).

מדד מוביל לבחינת עצמתה של מפלגה הוא מספר תומכיה, חברה ופעיליה. לחברות במפלגה יוחסה בעבר חשיבות רבה מכמה סיבות. העיקרית שבהן היא הצורך בגיוס כספים לפעילות המפלגה, שכן גביית דמי החבר הייתה חיונית בזמנו להמשך קיומה של המפלגה ולהתחדשותה הארגונית. במשך הזמן חלה ירידה חדה בהכנסות מדמי החבר, ובשנת 1973, כשהתקבל חוק מימון המפלגות, נוצר מקור חלופי למימון פעילויותיהן. בעבר סיפקו המפלגות הישראליות שירותים רבים וחשובים לחבריהן: דיור, בריאות, חינוך ותרבות, ואף תיווך בין החברים לבין מוסדות השלטון. למפלגות היו פעם פעילים, חברים וגם תומכים רבים, אבל במשך הזמן הידלדל מספר החברים והועם כוח המשיכה של הארגון המפלגתי. במרוצת השנים מסתמנת מגמה מתונה ומתמשכת של התנתקות מהמפלגות: יותר ויותר אנשים מצהירים שהם אינם אוהדים אף מפלגה אחת ואינם פעילים או חברים בשום מפלגה. על פי הנתונים של מחקר הבחירות בישראל (INES) שנעשה בקרב האוכלוסייה היהודית,<sup>6</sup> בשנת 1969 ציינו 58% מהנחקרים שהם אוהדים מפלגה מסוימת או שהם פעילים או חברים במפלגה, לעומת כ-40% בלבד בשנות ה-2000. שיעור המשיבים שצינו שהם חברי מפלגה אך אינם פעילים במסגרתה ירד אף הוא במידה ניכרת: בשנת 1969 היה שיעורם 18%, בשנת 1973: 16%, בשנים 1981-1996: 8%-10%, ובשנים 1999, 2003, 2006: 5%-7% (אריאן, אטמור והדר, 2006: 72).

נתונים מהמחקר ההשוואתי של שיטות אלקטורליות (CSES)<sup>7</sup> מאפשרים לנו לבחון את מידת קרבתו של ציבור המצביעים למפלגות

6 מכיוון שעד לשנת 1992 המדגמים של מחקר הבחירות בישראל (INES) התבססו על האוכלוסייה היהודית בלבד, הנתונים המדווחים כאן הם רק של המשיבים היהודים, כדי לאפשר השוואה נאותה לאורך זמן.

7 על המחקר ההשוואתי של שיטות אלקטורליות (Comparative Study of Electoral Systems) ראו: [www.umich.edu/~cses](http://www.umich.edu/~cses)

בעשור האחרון, ואפשר לראות בנתונים מגמה דומה. בסקרים אלו נשאלו שתי שאלות רלוונטיות: 'האם באופן כללי אתה רואה את עצמך קרוב למפלגה מסוימת?' ו'מהי מידת הקרבה שאתה מרגיש למפלגה שצייתת?'. שתי שאלות אלו נשאלו בסקרי בחירות בשנים 1996, 2003 ו-2006, והנתונים מראים שחלה ירידה במידת ההזדהות המפלגתית בישראל, המעידה על היחלשות הארגון המפלגתי בכללותו. בשנת 1996 שיעור האנשים שהגדירו את עצמם קרובים לאחת המפלגות היה 64%, בשנת 2003 – 62%, ובשנת 2006 – רק 54%. מהם, 37% חשו קרובים מאוד למפלגה מסוימת ב-1996, לעומת 28% ב-2003 ו-24% בלבד ב-2006.

### 3. ניכור

הגישה הספקנית שפיתחו ישראלים רבים כלפי המפלגות וכלפי הכנסת היא עוד גורם לכך שפרישתו של שרון מהליכוד קסמה לרבים. מידת האמון הנמוכה, הפוחתת בהדרגה, של הציבור כלפי המפלגות וכלפי הרשות המחוקקת והנטייה להתייחס אליהן באדישות אינן ייחודיות לישראל (ראו ספנוב, 2002; אריאן, אטמור והדר, 2006: 67-68; Norris, 2000; Pharr and Putnam, 1999). מידת האמון של הציבור הישראלי במפלגות ובכנסת אינה גבוהה, והיא נמוכה יותר ממידת האמון בכל יתר המוסדות הפוליטיים שעליהם נשאלו המרואיינים (אריאן, אטמור והדר, 2006: 38, תרשים 18). על פי סקרי המכון הישראלי לדמוקרטיה, 22% בלבד מהמשיבים ב-2006 דיווחו שהם נותנים אמון במפלגות במידה רבה או במידה מסוימת. שיעורים דומים לאלה דווחו ב-2005, אבל השיעורים שנרשמו בשנים 2003 ו-2004 היו גבוהים יותר: 27% ו-32%, בהתאמה. בשנת 2006 ציינו 42% מהמרואיינים שהם אינם נותנים אמון במפלגות כלל, ו-36% דיווחו על מידת אמון מועטה.

שחיתות פוליטית היא גורם חשוב בקביעת עמדות הציבור כלפי המפלגות. חשיפת מקרי שחיתות במהלך כהונת הכנסת הקודמת וכן ההליכים המשפטיים שבאו בעקבות החשיפות גרמו לישראלים רבים יותר מבעבר תחושה של אי-נוחות כלפי המערכת הפוליטית. בסקר המכון הישראלי לדמוקרטיה משנת 2006 החזיקו 62% בדעה שהמערכת מושחתת במידה רבה, ואילו 9% בלבד האמינו שהמערכת מושחתת רק במקצת או כלל לא. יתר על כן, הציבור סבר שלהיות בפוליטיקה משמעותו לוותר על הישרה: 49% מהמשיבים אמרו שכדי להגיע לפסגת המערכת הפוליטית צריך להיות מושחת. המשיבים גם חשבו שפוליטיקאים אינם מקיימים את

הבטחותיהם: רק 17% הסכימו עם הקביעה שלפיה 'הפוליטיקאים אותם אנו בוחרים משתדלים לקיים את מה שהבטיחו במערכת הבחירות'. לסיכום, גישות ביקורתיות כלפי המפלגות היו תמיד חלק בלתי נפרד מהפוליטיקה הישראלית, והביקורת אף גברה במשך השנים. הנתונים מראים חוסר אמון גובר במפלגות הפוליטיות ובהבטחותיהם של פוליטיקאים. אווירה זו עבדה לטובתה של קדימה, אף שבימים האחרונים של מערכת הבחירות נראה שהיא סייעה דווקא למפלגת הגמלאים.

## ד. התמיכה בקדימה ב־2006

### 4. הבוחרים שעברו לקדימה: השפעת היחס לשרון, העמדות הפוליטיות וההזדהות המפלגתית

ציבור הבוחרים של מפלגת קדימה בבחירות 2006 הורכב בעיקר משלוש קבוצות: מצביעי הליכוד לשעבר, מצביעי העבודה לשעבר ומצביעי שינוי לשעבר. מהסקר של מחקר הבחירות בישראל (INES) שנעשה לאחר הבחירות באפריל 2006<sup>8</sup> עלה ש־42% ממצביעי קדימה הצביעו ב־2003 לליכוד, 23% היו מצביעי העבודה לשעבר, ו־17% היו מצביעי שינוי לשעבר. מצביעים חדשים היוו רק 4% מסך המצביעים לקדימה. רוב הניתוחים בפרק זה מבוססים על מחקר פאנל בן שלושה שלבים שנעשה בשלוש נקודות זמן קריטיות: ביולי 2005, זמן קצר לפני ביצוע תכנית ההתנתקות; בדצמבר 2005, מיד לאחר הקמתה של קדימה וההודעה על הקדמת הבחירות;<sup>9</sup> ובאפריל 2006, מיד לאחר הבחירות.<sup>10</sup> מערך נתונים

8 סקר הבחירות בשנת 2006 נעשה כמעריך פאנל. במהלך החודש שקדם לבחירות שנערכו ב־28 במרס נעשה הסקר הראשון, ובמסגרתו רואיינו בטלפון 1,919 ישראלים בשפות עברית, ערבית ורוסית. הסקר השני נעשה לאחר הבחירות, באפריל 2006, ובו חזרו אל 1,411 ממרואייני הסקר הראשון. את עבודת השטח ערך מכון הסקרים 'מחשוב'. מתוך 1,411 מרואייני הגל השני, 272 דיווחו שהם הצביעו לקדימה. שני הגלים מייצגים היטב את אוכלוסיית ישראל הבוגרת מבחינת המין, הגיל, ההשכלה והמוצא, אם כי יש הטיה מסוימת לכיוון המשכילים והמבוגרים יותר, וכן לכיוון ילידי הארץ דור שני וילידי הארץ שהוריהם ממוצא אירופי. בגל השני של אפריל יש גם הטיה קלה לכיוון ילידי אירופה והטיה קלה נוספת לכיוון בוגרי אוניברסיטה ואנשים מבוגרים.

9 סקר זה החל ב־28 בדצמבר 2005, והראיונות האחרונים נערכו ב־22 בינואר 2006. רוב הראיונות (מעל 70%) נערכו לפני ששרון לקה באירוע המוחי השני, ב־4 בינואר 2006.

10 הסקר ביולי 2005 נעשה בקרב מדגם מייצג של האוכלוסייה הישראלית הבוגרת,

ייחודי זה מאפשר לנו לעקוב אחר בוחרים, אחר עמדותיהם ואחר כוונות ההצבעה שלהם מהתקופה שלפני ההתנתקות, דרך הקמתה של קדימה ועד לאחר הבחירות. לפי הסקר שנעשה בדצמבר 2005, דיווחו על כוונתם להצביע לקדימה 53% מהמדווחים על הצבעתם לליכוד בבחירות 2003. על אותה כוונה דיווחו גם 37% ממצביעי העבודה ב-2003 ו-74% ממצביעי שינוי. לפי הסקר שנעשה לאחר הבחירות באפריל 2006, הצביעו בסופו של דבר לקדימה 31% מקרב מצביעי הליכוד ב-2003, 27% מקרב מצביעי העבודה לשעבר ו-42% מקרב מצביעי שינוי. חלק הארי של הקולות שאיבדה קדימה בין דצמבר לאפריל מקרב מצביעי הליכוד לשעבר עבר למפלגת הגמלאים; רוב הקולות שאיבדה מקרב מצביעי העבודה לשעבר חזרו לעבודה; והרבה מהקולות שאיבדה מקרב מצביעי שינוי לשעבר עברו לישראל ביתנו (בעיקר עולים מברית המועצות לשעבר). יתר על כן, כאשר משווים את מאפייני המצביעים שנותרו נאמנים לקדימה עד ליום הבחירות עם מאפייני המצביעים שאמרו בדצמבר שבכוונתם להצביע לקדימה, אך בסופו של דבר הצביעו למפלגה אחרת, רואים שהאנשים שמיישמו את כוונת ההצבעה לקדימה הם המתאימים טוב יותר לפרופיל של מצביע קדימה הטיפוסי, שיוצג בהמשך.<sup>11</sup>

בניתוח שלהלן אנו מתמקדים במצביעי קדימה שבבחירות הקודמות הצביעו לליכוד, לעבודה או לשינוי, והם כאמור חלק הארי של מצביעי קדימה. כאשר נשאלו אנשים אלו בסקר בדצמבר 2005, במסגרת שאלה פתוחה, מדוע החליטו הפעם להצביע לקדימה, ולא למפלגה שהצביעו לה בשנת 2003, התקבל מגוון רחב של תשובות, והן קובצו לפי הסיבה

---

N=2004. הגל השני נעשה בדצמבר, ובו רואיינו שוב 898 אנשים. הגל השלישי נעשה באפריל 2006, מיד לאחר הבחירות שהיו ב-28 במרס, ובו חזרו אל 744 מתוך 898 האנשים שרואיינו בדצמבר. את הראיונות בטלפון בעברית, בערבית וברוסית ערך מכון 'מחשוב'. כל שלושת הגלים מייצגים היטב את האוכלוסייה מבחינת המין, הגיל, ההשכלה והמוצא, אם כי יש הטיה מסוימת לכיוון המשכילים יותר וילידי ישראל ממוצא אשכנזי, ובגלים השני והשלישי יש הטיה קלה נוספת לכיוון נשים ומבוגרים.

11 מצביעים שנשארו נאמנים לקדימה עד ליום הבחירות היו במידה רבה מתונים יותר בעמדותיהם המדיניות והביטחוניות, נטו יותר לתמוך במדיניות כלכלית קפיטליסטית, היו חילונים יותר, ודעותיהם על שרון ועל מפלגת קדימה היו חיוביות יותר במידה רבה. נוסף על כך גילם הממוצע היה גבוה יותר ומצבם הכלכלי טוב יותר, לעומת המרואיינים שהתכוונו להצביע לקדימה (לפי הסקר של דצמבר 2005) אך בסופו של דבר עברו למפלגה אחרת (לפי הדיווח על ההצבעה בפועל בסקר של אפריל 2006).

המרכזית שניתנה (לוח 1). למעלה ממחצית המצביעים שעברו לקדימה מהליכוד ציינו שהסיבה למעבר היא תמיכתם האישית באריאל שרון. מקרב העוברים לקדימה ממפלגת העבודה הייתה הסיבה השכיחה ביותר התמיכה במדיניות ששרון וקדימה מייצגים, ואילו מקרב בוחרי שינוי לשעבר הייתה הסיבה הדומיננטית האכזבה ממפלגתם לשעבר ומהנהגתה. נראה אפוא שהגורמים שהשפיעו על בוחרי הליכוד ועל בוחרי העבודה לשעבר לעבור לקדימה היו בעיקר גורמי משיכה אל המפלגה החדשה, ואילו מצביעי שינוי לשעבר הושפעו יותר מגורמי דחייה ממפלגתם הקודמת, שכבר לא הייתה בעיניהם בבחינת אופציה ראלית להצבעה.

לוח 1 הסיבה המרכזית למעבר לקדימה<sup>1</sup> לפי ההצבעה ב־2003 (באחוזים)

| ההצבעה בבחירות 2003 |                 |                 |                                                   |
|---------------------|-----------------|-----------------|---------------------------------------------------|
| שינוי<br>(N=45)     | עבודה<br>(N=37) | ליכוד<br>(N=88) |                                                   |
| 9                   | 5               | 56              | תמיכה אישית באריאל שרון                           |
| 9                   | 19              | 3               | הערכה חיובית של התפקוד של אריאל שרון              |
| 55                  | 22              | 16              | אכזבה מהמפלגה הקודמת או מהנהגתה                   |
| 4                   | 11              | 3               | תמיכה במועמדי רשימת קדימה לכנסת                   |
| 7                   | 32              | 7               | תמיכה במדיניות של מפלגת קדימה/אריאל שרון          |
| 2                   | 8               | 8               | קדימה נתפסת כמפלגה עדיפה מהמפלגה הקודמת           |
| 9                   | 3               | 2               | שינוי בחשיבות המיוחסת לסוגיות השונות שעל סדר היום |
| 5                   | -               | 5               | אחר                                               |

1 על סמך סקר דצמבר 2005.

מקור: ראו הערה 10 לעיל.

נתונים אלו מלמדים על תפקיד המפתח שמילא שרון בהנעת המעבר לקדימה. תומכי הליכוד בעבר הצהירו על תמיכתם האישית בו (56%), ואילו מצביעי העבודה לשעבר הדגישו את מדיניותו ואת תפקודו (51%). ייתכן שהבדלים אלו בין יוצאי הליכוד ובין יוצאי העבודה הם אמתיים, אך אולי הם נובעים רק מסגנון הדיווח של המרואיינים. מכל מקום, החלק הראשון של לוח 2 (להלן) מראה שהייתה אהדה והערכה רבה לשרון בקרב כל הקבוצות שעברו למפלגתו החדשה, כפי שנמדד ביולי 2005, עוד טרם

הקמתה של קדימה. אנו משווים בלוח זה (וגם בשאר הלוחות שלהלן) בין חמש קבוצות:<sup>12</sup> מצביעי הליכוד הנאמנים; המצביעים שעברו מהליכוד לקדימה; מצביעי העבודה הנאמנים; המצביעים שעברו מהעבודה לקדימה; והמצביעים שעברו משינוי לקדימה. אין קבוצה של מצביעי שינוי נאמנים, כיוון שלא נותרו כמעט מצביעי שינוי בסוף שנת 2005. מקרב הבוחרים שהצביעו לליכוד ב-2003 אבל הצהירו שכעת בכוונתם להצביע לקדימה, 18% סברו שמכל ראשי ממשלות ישראל שרון הוא ראש הממשלה המוצלח ביותר בתולדות המדינה, לעומת 4% בלבד מקרב הנשארים בליכוד שבחרו בשרון. בדומה לכך, 14% מהעוברים מהעבודה לקדימה אמרו ששרון היה ראש הממשלה המוצלח ביותר, לעומת 3% בלבד מקרב הממשיכים להצביע לעבודה שבחרו בשרון. ממוצע ההערכות שמקבל שרון בסולם האהדה-דחייה אצל מגוון הקבוצות מספר את אותו הסיפור: נראה שהאהדה לשרון והתמיכה בו היא המכנה המשותף של כל הבוחרים בקדימה.

אפשר להתרשם מהתפקיד הקריטי שמילא שרון בהקמתה של קדימה ובהצלחתה האלקטורלית גם כשמשווים בין תשובותיהם של תומכי קדימה שהגיעו מהליכוד ומהעבודה על אודות הגורם המרכזי שהשפיע על הצבעתם, לבין התשובות שנתנו מצביעי הליכוד ומצביעי העבודה הנאמנים. מעל 50% גם אצל העוברים מהליכוד לקדימה וגם אצל העוברים מהעבודה לקדימה אמרו שהגורם המרכזי להצבעתם הוא מועמד המפלגה לראשות הממשלה (ראו החלק השני של לוח 2). בשאלה זו, בוחר הליכוד הנאמנים לא היו שונים מהם במידה רבה (45% בחרו בתשובה זו), אבל בוחר העבודה הנאמנים נטו יותר לומר שהגורם המרכזי להצבעתם הוא אידאולוגיה (55%), ורק 16% ציינו את המועמד לראשות הממשלה. שליש מבוחר שינוי שעברו לקדימה ציינו שהמועמד לראשות הממשלה הוא הגורם המרכזי להצבעתם.

נראה שהבוחרים הנאמנים, הן של הליכוד הן של העבודה, הזכירו את ההזדהות המפלגתית כגורם שקבע את הצבעתם יותר מהבוחרים שעזבו את שתי המפלגות האלה לטובת קדימה, אם כי שיעור כל אחת משתי קבוצות הנאמנות הוא רק כרבע (23% ו-26%, בהתאמה). בסיס טוב יותר להערכת תפקידה של ההזדהות המפלגתית בקביעת דפוסי ההצבעה

12 קבוצות המעבר וקבוצות הנאמנות בלוחות 2-4 הוגדרו לפי כוונת ההצבעה לו היו נערכות בחירות באותו יום לעומת ההצבעה בבחירות 2003, כפי שדווחו בסקר של דצמבר 2005.

בבחירות 2006 מספקת לנו ההבחנה בין משיבים שהגדירו את עצמם חברי מפלגה, פעילי מפלגה או אוהדים של אחת המפלגות (ראו החלק השלישי של לוח 2). בקרב הבוחרים בליכוד ב-2003 לא היה להזדהות המפלגתית שום קשר עם ההחלטה בדצמבר 2005 אם להישאר בליכוד או לעבור לקדימה. אבל מקרב בוחר העבודה ב-2003 21% מאלו שנשארו נאמנים למפלגה זו הגדירו את עצמם אוהדי המפלגה, לעומת 5% בלבד מאלו שעברו לקדימה ( $p=0.08$ ).

לוח 2 מאפייני הבוחרים לפי קבוצות מעבר/נאמנות, 2003 לעומת 2006

| ההצבעה בבחירות של 2003                                                       |       | ליכוד |       | עבודה |       | שינוי |
|------------------------------------------------------------------------------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|
| כוונת ההצבעה בבחירות 2006                                                    |       | קדימה | ליכוד | קדימה | עבודה | קדימה |
| היחס לאריאל שרון                                                             |       |       |       |       |       |       |
| הציון הממוצע בסולם אהדה-דחיה <sup>1,3,4</sup>                                | 7.05  | 5.25  | 6.41  | 4.90  | 7.13  |       |
| ראיית אריאל שרון כראש הממשלה המוצלח ביותר בתולדות מדינת ישראל <sup>1,4</sup> | 18%   | 4%    | 14%   | 3%    | 11%   |       |
| N                                                                            | (101) | (48)  | (37)  | (60)  | (46)  |       |
| הגורם המרכזי שלפיו נקבעת ההצבעה <sup>2,4</sup>                               |       |       |       |       |       |       |
| הזדהות עם המפלגה                                                             | 6%    | 23%   | 11%   | 26%   | 22%   |       |
| מועמד המפלגה לראשות הממשלה                                                   | 52%   | 45%   | 51%   | 16%   | 33%   |       |
| עמדת המפלגה בנושאים מסוימים                                                  | 33%   | 28%   | 30%   | 55%   | 40%   |       |
| מקום המפלגה בשלטון או באופוזיציה                                             | 9%    | 4%    | 8%    | 3%    | 5%    |       |
| N                                                                            | (98)  | (47)  | (37)  | (62)  | (46)  |       |
| אהדה למפלגה וחברות או פעילות במפלגה <sup>1,5</sup>                           |       |       |       |       |       |       |
| לא אוהד ולא פעיל של שום מפלגה                                                | 82%   | 83%   | 90%   | 71%   | 85%   |       |
| אוהד מפלגה אך לא חבר בה                                                      | 14%   | 13%   | 5%    | 21%   | 15%   |       |
| חבר במפלגה (פעיל או לא פעיל)                                                 | 4%    | 4%    | 5%    | 8%    | -     |       |
| N                                                                            | (101) | (48)  | (37)  | (60)  | (46)  |       |

1 שאלות שנשאלו ביולי 2005.

2 שאלה שנשאלה בדצמבר 2005.

3 סולם הנע בין 1 (דחייה) ל-10 (אהדה).

4 ההבדלים בין נאמני הליכוד לבין העוברים מהליכוד לקדימה, וכן בין הנאמנים לעבודה לבין העוברים ממנה לקדימה, הם הבדלים מובהקים מבחינה סטטיסטית ( $p<0.05$ ).

5 ההבדלים בין הנאמנים לליכוד לבין העוברים ממנה לקדימה אינם מובהקים סטטיסטית ( $p=0.97$ ); ההבדלים בין נאמני העבודה לבין העוברים ממנה לקדימה מובהקים סטטיסטית ברמת  $p=0.08$ .

מקור: ראו הערה 10 לעיל.

אפשר לקבל תימוכין נוספים להבדלים שבין יוצאי העבודה ליוצאי הליכוד באשר לתמיכה בקדימה, כשבוחנים את התשובות לשאלה הפתוחה שנשאלה בסקר של דצמבר 2005 על אופי הבית הפוליטי שבו גדלו המרואיינים. לוח 3 מראה שרבים מהעוברים לקדימה מהליכוד הגדירו את הבית הפוליטי שבאו ממנו בית ליכודניקי, או חירותי, או בית"רי (41%), לעומת 13% בלבד אצל אלו שנשארו בליכוד. לעומת זאת אצל מצביעי העבודה, מתוך אלו שנותרו נאמנים לעבודה, שיעור המגדירים את הבית הפוליטי שבאו ממנו בית מערכניקי או מפא"יניקי גבוה במידה ניכרת מזה של העוברים מהעבודה לקדימה (38% ו-18%, בהתאמה). אף שמספר המקרים בכל קבוצה קטן וההבדלים לפיכך אינם מובהקים סטטיסטית, תוצאות אלו מחזקות את המסקנה מלוח 2, ולפיה בקרב בוחר העבודה, להזדהות המפלגתית הייתה חשיבות בקביעת כוונות ההצבעה, אך לא כן בקרב בוחר הליכוד.

לוח 3 אופי הבית הפוליטי<sup>1</sup> לפי קבוצות מעבר/נאמנות (באחוזים)

| ההצבעה בבחירות 2003          |  | ליכוד |       | עבודה | שינוי |
|------------------------------|--|-------|-------|-------|-------|
| כוונת ההצבעה בבחירות 2006    |  | קדימה | ליכוד | קדימה | קדימה |
| סוציאליסטי, קומוניסטי        |  | 13    | 6     | 11    | 9     |
| שמאל, שמאל קיצוני, שמאל מתון |  | 4     | 19    | 39    | 35    |
| העבודה, מערך, מפא"י          |  | 8     | 12    | 18    | 38    |
| מרכז, מרכז ימין, מרכז שמאל   |  | 10    | -     | 11    | 6     |
| ליברלי, בורגני               |  | -     | -     | -     | -     |
| הליכוד, חירות, בית"ר         |  | 41    | 13    | 11    | 6     |
| ימין, ימין קיצוני, ימין מתון |  | 16    | 31    | -     | -     |
| דתי, דתי-לאומי               |  | -     | 6     | 5     | 3     |
| אחר                          |  | 8     | 13    | 5     | 3     |
| N                            |  | (51)  | (16)  | (18)  | (32)  |
|                              |  |       |       |       | (28)  |

1 נשאל בסקר שנעשה בדצמבר 2005.

תוצאת מבחן  $\chi^2$  עבור הלוח כולו מובהקת סטטיסטית ( $p < 0.01$ ); רק בקרב בוחר הליכוד ב־2003  $p = 0.12$ ; בקרב בוחר העבודה ב־2003 לא מובהק ( $p = 0.40$ ).

מקור: ראו הערה 10 לעיל.

מדיווחיהם העצמיים של העוברים לקדימה (לוח 1 לעיל) נוצר הרושם שבקרב בוחרי הליכוד ב-2003, אישיותו של שרון, ולא המדיניות שהתווה, הייתה הגורם המרכזי שהשפיע על המעבר שלהם, ואילו אצל בוחרי העבודה ב-2003, המדיניות של שרון ותפקודו הם שהכריעו את הכף. אולם כאשר מעמיקים לבחון את הרקע האידאולוגי למעבר לקדימה, ומשווים בין העמדות של נאמני הליכוד, של נאמני העבודה ושל העוברים לקדימה, מתקבלת תמונה אחרת.

כאשר מתבססים על נתוני סקרים שנאספו בנקודת זמן אחת, כפי שמקובל במחקרי בחירות, קשה להעריך את התפקיד שממלאות עמדות הבוחרים במעברים בין מפלגות. הקושי נובע מהאפשרות שבוחרים מאמצים בדיעבד את עמדות המפלגה שעברו אליה, אף שהמעבר עצמו נגרם מסיבות אחרות. מערך הפאנל שלנו לעומת זאת מספק לנו מידע על העמדות של משתתפי הפאנל ביולי 2005, טרם הקמתה של קדימה, ואפילו לפני ביצוע תכנית ההתנתקות, כך שיש באפשרותנו לקבוע בביטחון רב מהו התפקיד שמילאו עמדות הבוחרים במעבר לקדימה. מלוח 4 (להלן) עולה שהעמדות המדיניות והביטחוניות של האנשים שעברו לקדימה מהליכוד שונות מהותית מעמדותיהם של הנשארים נאמנים לליכוד, ובכמה מהפריטים ההפרשים מגיעים ל-30% ויותר. בהשוואה למצביעים שנותרו נאמנים לליכוד, מצביעי הליכוד שעברו לקדימה מוכנים יותר לפנות יישובים במסגרת הסכם שלום, לתמוך בתכנית ההתנתקות ולהאמין באפשרות להגיע להסדר עם הערבים. הם גם מתונים יותר בהערכותיהם בנוגע לשאיפות הערבים, ונכונים יותר לפשרה מסוימת ברמת הגולן (אם כי בשני העניינים האחרונים ההפרשים מובהקים רק ברמה של 0.09 ו-0.08, בהתאמה).

מצביעי העבודה שעברו לקדימה אינם נבדלים במובהק בעמדותיהם המדיניות והביטחוניות מהמצביעים שהמשיכו לתמוך בעבודה. שתי קבוצות אלו דומות זו לזו בתמיכתן בתכנית ההתנתקות, באמונתן ביכולת להגיע להסדר עם הפלסטינים ובשיעור המתנגדים לכל פשרה (נראה כי בקרב הנשארים בעבודה, בהשוואה לעוברים לקדימה, יש יותר תמיכה בפשרה טריטוריאלית נרחבת ביהודה ושומרון וברמת הגולן, אבל הבדלים אלו אינם מובהקים סטטיסטית). מצביעי קדימה שהגיעו משינוי דומים יותר בעמדותיהם המדיניות והביטחוניות למצביעי קדימה שמקורם במפלגת העבודה, משהם דומים לאלו שהגיעו מהליכוד.

מבחינת תפיסת העולם הכלכלית-חברתית אין הבדלים של ממש בין מצביעי הליכוד שעברו לקדימה לבין הממשיכים לתמוך בליכוד, וכך בעיקרון

גם באשר לעבודה, אם כי הנאמנים למפלגת העבודה נטו יותר להזדהות עם מדיניות סוציאליסטית טהורה (47%), לעומת מצביעי העבודה שעברו לקדימה (35%; לא מוצג בלוח). מבחינת יחסי דת ומדינה, העוברים לקדימה הן מהליכוד הן מהעבודה מחזיקים בעמדות חילוניות יותר במידת מה לעומת קבוצות הנאמנות, אך הבדלים אלו אינם מובהקים סטטיסטית.

אשר למשתתפים הדמוגרפיים, אין הבדלים משמעותיים בין קבוצות המעבר לקבוצות הנאמנות בפילוח לפי גיל, ארץ מוצא, מין והשכלה. עם זאת שני הבדלים ראויים לציון: שיעור המגדירים את עצמם דתיים בקרב מצביעי הליכוד הנאמנים הוא 14%, לעומת 3% בלבד בקרב מצביעי הליכוד שעברו לקדימה (מובהקות סטטיסטית של  $p=0.09$ ); בקרב הנאמנים למפלגת העבודה דיווחו 29% על צפיפות דיור הגבוהה מאדם אחד בחדר, בהשוואה ל-14% בלבד אצל העוברים מהעבודה לקדימה (מובהקות סטטיסטית של  $p=0.08$ ).

לוח 4 עמדות מדיניות־ביטחוניות<sup>1</sup> לפי קבוצות מעבר/נאמנות (באחוזים)

| ההצבעה בבחירות 2003 |       |       |       |       | שינוי                                                                               |
|---------------------|-------|-------|-------|-------|-------------------------------------------------------------------------------------|
| ליכוד               |       | עבודה |       | קדימה |                                                                                     |
| קדימה               | ליכוד | קדימה | עבודה |       | קדימה                                                                               |
| 18                  | 52    | 14    | 13    | 9     | 1. אין לפנות שום יישוב במסגרת הסדר קבע                                              |
| 60                  | 33    | 51    | 43    | 50    | יש לפנות רק יישובים קטנים ומבודדים                                                  |
| 22                  | 15    | 35    | 44    | 41    | יש לפנות את כל היישובים                                                             |
| 59                  | 75    | 30    | 29    | 35    | 2. אסור לסגת משום שטח ברמת הגולן                                                    |
| 26                  | 21    | 35    | 20    | 43    | יש להחזיר חלק קטן בלבד מרמת הגולן                                                   |
| 15                  | 4     | 35    | 51    | 22    | יש להחזיר חלק גדול מרמת הגולן                                                       |
| 76                  | 31    | 92    | 92    | 95    | 3. תמיכה בתכנית ההתנתקות                                                            |
| 60                  | 71    | 22    | 28    | 46    | 4. הערבים שואפים לכבוש את מדינת ישראל כולה                                          |
| 59                  | 77    | 33    | 34    | 47    | 5. לא ניתן להגיע להסכם שלום עם הפלסטינים                                            |
| 54                  | 60    | 30    | 41    | 36    | 6. מתפקידה של הממשלה לדאוג להתנהלות החיים הציבוריים במדינה לפי המסורת הדתית היהודית |
| 51                  | 57    | 38    | 36    | 58    | 7. העדפת כלכלה קפיטליסטית על פני כלכלה סוציאליסטית                                  |
| (100)               | (48)  | (37)  | (61)  | (46)  | N                                                                                   |

1 לפי סקר יולי 2005. כל תוצאות מבחני  $\chi^2$  עבור הנאמנים לעבודה לעומת העוברים מהעבודה לקדימה אינן מובהקות סטטיסטית. באשר לנאמנים לליכוד לעומת העוברים ממנה לקדימה התוצאות מובהקות בשאלות 1, 3 ו־5:  $p<0.05$ ; בשאלה 2:  $p=0.08$ ; בשאלה 4:  $p=0.09$ ; בשאלות 6 ו־7: לא מובהק.

מקור: ראו הערה 10 לעיל.

לוח 5 רגרסיה לוגיסטית עבור הנאמנים לליכוד, הנאמנים לעבודה והעוברים מהן לקדימה<sup>1</sup>

| אפריל 2006   |         | דצמבר 2005  |        |                                        |
|--------------|---------|-------------|--------|----------------------------------------|
| (SE)         | b       | (SE)        | b      | מצביעי הליכוד ב־2003                   |
| (0.97)       | -1.57   | (0.57)      | 0.20   | הזדהות מפלגתית                         |
| (0.13)       | 0.26*   | (0.08)      | 0.19*  | אהדה לשרון                             |
| (0.69)       | 1.94**  | (0.35)      | 0.78*  | נכונות לפינוי יישובים                  |
| (0.37)       | 0.60    | (0.21)      | 0.08   | התנגדות למעורבות הדת בחיים הציבוריים   |
| (0.30)       | 0.28    | (0.18)      | 0.20   | גישה סוציאליסטית יותר וקפיטליסטית פחות |
| (2.24)       | -5.00*  | (1.23)      | -2.70* | הקבוצ                                  |
| (68)         |         | (130)       |        | N                                      |
| -29.7        |         | -70.5       |        | LL                                     |
| 0.48         |         | 0.18        |        | Nagelkerke R <sup>2</sup>              |
| 28.9 (<.001) |         | 17.8 (.003) |        | מבחן $\chi^2$                          |
| (SE)         | b       | (SE)        | b      | מצביעי העבודה ב־2003                   |
| (0.96)       | -0.88   | (0.70)      | -0.57  | הזדהות מפלגתית                         |
| (0.16)       | 0.17    | (0.10)      | 0.16   | אהדה לשרון                             |
| (0.54)       | -0.47   | (0.40)      | -0.19  | נכונות לפינוי יישובים                  |
| (0.37)       | 0.58    | (0.25)      | -0.02  | התנגדות למעורבות הדת בחיים הציבוריים   |
| (0.34)       | -0.91** | (0.23)      | -0.39  | גישה סוציאליסטית יותר וקפיטליסטית פחות |
| (2.36)       | 1.28    | (1.67)      | 0.95   | הקבוצ                                  |
| (57)         |         | (75)        |        | N                                      |
| -29.7        |         | -47.4       |        | LL                                     |
| 0.29         |         | 0.12        |        | Nagelkerke R <sup>2</sup>              |
| 13.2 (.002)  |         | 7.0 (.218)  |        | מבחן $\chi^2$                          |

1. לפי סקרי דצמבר 2005 ואפריל 2006.

המשתנה התלוי: 0 - נאמנים למפלגה; 1 - עוברים לקדימה.

\* p<0.05

\*\* p<0.01

מקור: ראו הערה 10 לעיל.

לנוכח הממצאים שהוצגו עד כה, הסוגיות המעניינות ביותר הן באשר להשפעה של ההזדהות המפלגתית, של העמדות הפוליטיות ושל היחס לשרון על ההחלטה של בוחרי הליכוד ושל בוחרי העבודה ב-2003 אם להישאר נאמנים למפלגתם או לעבור לקדימה. לוח 5 (לעיל) מציג תוצאות של ניתוחים רב-משתניים, המאפשרים לבחון בחינה מדוקדקת יותר את דפוסי ההצבעה בבחירות 2006 ואת השינויים שחלו בהם במהלך מערכת הבחירות. ערכנו ניתוח רגרסיה לוגיסטית בינרית עבור מצביעי העבודה לשעבר ועבור מצביעי הליכוד לשעבר כדי להעריך את ההשפעה המשולבת של שלושה גורמים על כוונת הצבעתם בדצמבר 2005 ועל ההצבעה בפועל בבחירות, כפי שדווחה בסקר שנערך לאחר הבחירות (באפריל 2006).<sup>13</sup> הגורמים הם: (1) היחס כלפי שרון; (2) העמדות בנושאים מדיניים-ביטחוניים, בעניינים כלכליים-חברתיים ובסוגיות דת ומדינה; (3) ההזדהות המפלגתית.

החלק העליון של לוח 5 (לעיל) מציג את התוצאות עבור מצביעי הליכוד ב-2003. הגורמים העיקריים שמבחינים את הנאמנים לליכוד מהמצביעים שנטשו אותה לטובת קדימה הם מידת האהדה לשרון ועמדותיהם בנושאי החוץ והביטחון (העמדות נמדדות במודל לפי תשובתם לשאלה על פינוי יישובים). בשני גורמים אלו נראית עלייה במידת ההשפעה באפריל לעומת דצמבר, והיא מרשימה בייחוד מבחינת העמדות המדיניות-ביטחוניות. במילים אחרות, בסופו של דבר, כאשר הגיע הרגע המכריע של ההצבעה, הייתה לעמדות חשיבות רבה יחסית לחשיבותן בתחילת מערכת הבחירות, והן השפיעו יותר משהשפיע היחס לשרון.<sup>14</sup> לאף אחד מהמשתנים האחרים אין השפעה מובהקת סטטיסטית בשתי רגרסיות אלו, אם כי שני משתנים נוספים נעשו משמעותיים יותר באפריל, והגיעו למובהקות סטטיסטית של 0.11: ההזדהות המפלגתית והעמדות בסוגיות דת ומדינה. אמנם תוצאות אלו אינן מובהקות סטטיסטית לפי הקריטריונים המקובלים, ובכל זאת

13 השתמשנו במדד אחד לכל ממד של מדיניות. בשום ניתוח לא התעוררה בעיה של מולטיקוליניריות שסיכנה את מהימנות התוצאות.

14 חישובנו את ההסתברויות להצבעה לקדימה עבור בוחרים שהם בסטיית תקן אחת מעל ובסטיית תקן אחת מתחת לממוצע – פעם עבור היחס לשרון, ופעם עבור העמדה כלפי פינוי יישובים. את שאר המשתנים הגדרנו בממוצע שלהם. עבור היחס לשרון, הפער של ההסתברויות להצביע לקדימה בין מצביע הנמצא סטיית תקן אחת מעל הממוצע לבין מצביע הנמצא סטיית תקן אחת מתחת לממוצע בדצמבר 2005 הוא 0.21, ובאפריל 2006 – 0.30. עבור מידת התמיכה בפינוי יישובים בגדה המערבית, הפער הזה בהסתברויות להצביע לקדימה היה 0.25 בדצמבר ו-0.49 באפריל.

הן אינדיקציה לכך שבקרב מצביעי הליכוד לשעבר, אלו שהזדהותם עם המפלגה הייתה חלשה יותר נטו יותר לנטוש אותה בסופו של דבר (אף שבדצמבר לא היה כל סימן לכך שלהזדהות המפלגתית הייתה השפעה – מקדם לא מובהק של 0.20). את אותו הדבר אפשר לומר גם על מצביעי הליכוד לשעבר המחזיקים בעמדות חילוניות יותר בשאלות דת ומדינה. אבל מעל לכול, בוחרים יוניים יותר ובוחרים שאהדו יותר את שרון הם שעברו מהליכוד לקדימה.

החלק התחתון של לוח 5 מציג את אותן גרסיות לוגיסטיות עבור מצביעי העבודה ב-2003. מספר המקרים כאן קטן יותר, וכל מדדי טיב ההתאמה מראים שההצלחה לנבא את הצבעתם פחותה במידה ניכרת לעומת ההצלחה לנבא את הצבעתם של בוחר הליכוד ב-2003, הן באשר לכוונת ההצבעה בדצמבר הן באשר להצבעה בפועל כפי שדווחה באפריל לאחר הבחירות. התמיכה בגישה כלכלית סוציאליסטית לעומת קפיטליסטית היא הגורם היחיד שיש לו השפעה מובהקת על החלטת בוחרים אלו להישאר בעבודה או לעבור לקדימה (רק באפריל). מכאן שכאשר כל התנאים האחרים היו שווים, לבוחר העבודה ב-2003 שעברו לקדימה הייתה גישה קפיטליסטית יותר, ולעומתם בוחרים שנשארו נאמנים לעבודה (ולעמיר פרץ) תמכו יותר בגישה סוציאליסטית. מקדם ההזדהות המפלגתית אמנם אינו מובהק סטטיסטית, אבל הוא בכיוון המצופה בשתי המשוואות.

לסיכום, אלו שעברו לקדימה מהליכוד עשו זאת בשל אהדתם לשרון ובשל תמיכתם בו, ובמידה רבה אף יותר, בשל העמדות המתונות יחסית של קדימה בנושאי החוץ והביטחון, שהתאימו להם יותר. אנו מצליחים פחות להסביר את המעבר לקדימה בקרב מצביעי העבודה לשעבר, ובכל זאת, דבר אחד אפשר לומר על סמך הניתוח הרב-משטני: מצביעי העבודה שהסכימו עם המדיניות הכלכלית של המפלגה שהתווה המנהיג החדש עמיר פרץ נטו יותר להישאר נאמנים למפלגת העבודה עד ליום הבחירות, לעומת אלו שהחזיקו בהשקפה קפיטליסטית יותר. ממצאים אלו עולים בקנה אחד עם התשובות שניתנו בסקר שנערך לאחר הבחירות לשאלה מה היה הדבר שהשפיע ביותר על ההצבעה. מצביעי הליכוד לשעבר, ובייחוד אלו שעברו לקדימה, נטו יותר לומר שלמשא ומתן עם הפלסטינים ולמצב הביטחוני הייתה ההשפעה הרבה ביותר על הצבעתם, ולא למצב הכלכלי-חברתי. בקרב המצביעים לעבודה ב-2003 התמונה מורכבת יותר: מצביעי העבודה הנאמנים הזכירו ברובם המכריע את המצב הכלכלי-חברתי כגורם

שהשפיע במידה הרבה ביותר על הצבעתם, ואילו מצביעי העבודה שעברו לקדימה נתנו עדיפות לענייני החוץ והביטחון.<sup>15</sup> אשר למצביעי שינוי שעברו לקדימה, אצלם הסיפור פשוט יותר – הם התאכזבו מאוד ממפלגת שינוי ומהנהגתה וחיפשו כתובת סבירה אחרת במרכז המפה הפוליטית, וכך הגיעו באופן טבעי לקדימה.

## **2. ההבחנה בין מצביעי קדימה למצביעי המפלגות האחרות**

נעבור לבדיקת מאפייניהם של מצביעי קדימה בהשוואה למצביעי המפלגות האחרות, ונפתח בבחינת עמדותיהם בכמה סוגיות של מדיניות. לוח 6 (להלן) מציג את העמדות של מצביעי המפלגות העיקריות בבחירות 2006, ובו אנו מוצאים את מצביעי קדימה ממוקמים בין מפלגות השמאל למפלגות הימין. מבחינת יחסם למהלכים חד-צדדיים, לאפשרות של פשרה טריטוריאלית ולעתיד השכונות הערביות בירושלים, מצביעי קדימה דומים למדי למצביעי מפלגת העבודה, אך כאשר בודקים את היקף הוויתורים שהם מוכנים להסכים להם (בסוגיות כגון פינוי יישובים ביהודה ושומרון ונסיגה מרמת הגולן), רואים שמצביעי קדימה נמצאים פחות או יותר באמצע הדרך בין העבודה לליכוד. רובם הגדול מתנגד הן למדיניות של 'אף שעל' הן לנסיגה מלאה מכל השטחים. גם בנוגע לשאלה על שאיפות הערבים הם ממוקמים בין הליכוד לעבודה.

באשר למדיניות הכלכלית-חברתית, מצביעי קדימה דומים יותר למצביעי הליכוד משהם דומים למצביעי העבודה. ואילו באשר לנושא דת ומדינה מצביעי קדימה דומים יותר למצביעי העבודה, ומחזיקים בעמדות חילוניות יותר לעומת מצביעי הליכוד.

15 תוצאות אלו מרמזות על אינטראקציה בין עמדות לסדרי עדיפויות, אבל מספר המקרים קטן מדי לשם ניתוח מסוג זה.

לוח 6 עמדות הבוחרים לפי כוונת ההצבעה<sup>1</sup>

| איחוד לאומי מפד"ל | ש"ס + יהדות התורה | ליכוד | ישראל ביתנו | קדימה | עבודה | מרצ  |                                                                                     |
|-------------------|-------------------|-------|-------------|-------|-------|------|-------------------------------------------------------------------------------------|
| 82%               | 62%               | 54%   | 46%         | 18%   | 13%   | -    | 1. אין לפנות שום יישוב במסגרת הסדר קבע                                              |
| 18%               | 38%               | 38%   | 50%         | 65%   | 42%   | 38%  | יש לפנות רק יישובים קטנים ומבודדים                                                  |
| -                 | -                 | 8%    | 4%          | 17%   | 45%   | 62%  | יש לפנות את כל היישובים                                                             |
| (38)              | (37)              | (60)  | (50)        | (127) | (93)  | (21) | N                                                                                   |
| 95%               | 86%               | 80%   | 81%         | 48%   | 28%   | 5%   | 2. אסור לסגת משום שטח ברמת הגולן                                                    |
| 5%                | 9%                | 12%   | 15%         | 32%   | 29%   | 33%  | יש להחזיר חלק קטן בלבד מרמת הגולן                                                   |
| -                 | 5%                | 8%    | 4%          | 20%   | 43%   | 62%  | יש להחזיר חלק גדול מרמת הגולן                                                       |
| (38)              | (35)              | (61)  | (52)        | (126) | (93)  | (21) | N                                                                                   |
| 8%                | 14%               | 18%   | 17%         | 62%   | 72%   | 86%  | 3. תמיכה במהלך חד-צדדי נוסף                                                         |
| (104)             | (132)             | (181) | (153)       | (407) | (247) | (72) | N                                                                                   |
| 88%               | 86%               | 72%   | 83%         | 49%   | 31%   | 22%  | 4. הערבים שואפים לכבוש את מדינת ישראל כולה                                          |
| (104)             | (132)             | (181) | (156)       | (412) | (239) | (74) | N                                                                                   |
| 21%               | 25%               | 30%   | 66%         | 62%   | 70%   | 81%  | 5. יש להחזיר את השכונות הערביות בירושלים                                            |
| (38)              | (36)              | (60)  | (50)        | (126) | (92)  | (21) | N                                                                                   |
| 88%               | 95%               | 69%   | 35%         | 37%   | 32%   | 20%  | 6. מתפקידה של הממשלה לדאוג להתנהלות החיים הציבוריים במדינה לפי המסורת הדתית היהודית |
| (104)             | (129)             | (169) | (156)       | (379) | (191) | (71) | N                                                                                   |
| 40%               | 30%               | 49%   | 80%         | 49%   | 21%   | 27%  | 7. העדפת כלכלה קפיטליסטית על פני כלכלה סוציאליסטית                                  |
| (100)             | (129)             | (179) | (154)       | (402) | (247) | (74) | N                                                                                   |

1 לפי סקר INES, מרס 2006.

הערה: כל התוצאות של מבחני  $\chi^2$  מובהקות סטטיסטית ( $p < 0.001$ ).

האם הבדלים אלו של עמדות ואידאולוגיה בין מצביעי קדימה לבין מצביעי המפלגות האחרות נותרים בעינם כאשר מובאים בחשבון גם גורמים אחרים? כדי לבחון בחינה מעמיקה יותר את ההצבעה לקדימה, ניתחנו את ההבדלים בין מצביעי קדימה לבין מצביעי המפלגות האחרות באמצעות גרסיה לוגיסטית מולטינומית. בניתוח זה שימשה קדימה נקודת התייחסות בהשוואה למפלגות האחרות – מרצ, העבודה, הליכוד, ישראל ביתנו, יהדות התורה, ש"ס ואיחוד לאומי-מפד"ל. מנבאי ההצבעה כללו משתני רקע סוציו-דמוגרפיים (השכלה, צפיפות דור, גיל, מין, עולים לעומת ותיקים ודתיות); עמדות בנוגע לשטחים, ליחסי דת ומדינה ולמדיניות הכלכלית-חברתית; הערכות התפקוד העיתי בתחומים הביטחון, הכלכלה והחברה; והיחס כלפי שרון.<sup>16</sup> התוצאות המפורטות מוצגות בנספח 1 (להלן).

16 ערכנו ניתוח זה על המדגם הכללי, אך מכיוון שמשנתה הדמה עבור המרואיינים הערבים גרם לבעיית מולטיקולינריות חריפה, נאלצנו להשאיר את הערבים מחוץ לניתוח. התוצאות מתייחסות אפוא למצביעים היהודים בלבד. ערכנו את הניתוח באמצעות כמה הגדרות ומדדים, ופעמיים: פעם המשתנה התלוי היה כוונת ההצבעה לפני הבחירות ופעם, דיווח על ההצבעה בפועל אחרי הבחירות (בניתוח השני כללנו גם את מפלגת הגמלאים בקטגוריה נפרדת; לא יכולנו לעשות זאת בניתוח הראשון כי היו מעט מדי משיבים שדיווחו לפני הבחירות על כוונתם להצביע לגמלאים). עבור כל אחד משני המשתנים התלויים בחנו שתי אפשרויות קידוד של משתנה המוצא העדתי: באחת, משתנה דמה שבו היהודים הוותיקים הם נקודת ההתייחסות, העולים מחבר העמים מקבלים את הערך 1; באחרת, נקודת ההתייחסות הם ילידי הארץ דור שני, ויש שלושה משתני דמה עבור אלו שעלו מחבר העמים מאז שנת 1990, עבור אשכנזים (דור ראשון ושני) ועבור מזרחים (דור ראשון ושני). התוצאות של המודלים היו יציבות, ולרוב דומות זו לזו, ואף אחד ממשתני הדמה עבור האשכנזים או עבור המזרחים לא היה מובהק סטטיסטית. אנו מציגים את התוצאות של המודל שבו כוונת ההצבעה לפני הבחירות היא המשתנה התלוי, שם מספר המקרים הרב יותר, ויש משתנה דמה אחד בלבד למוצא העדתי. המודל השלם מדווח בנספח 1 (להלן). המנבאים במודל: הסטטוס הכלכלי-חברתי הנמדד על פי צפיפות הדיור (צפיפות גבוהה יותר מצוינת על ידי ערך גבוה יותר); ההשכלה (בשנים); המוצא העדתי (יהודים ותיקים מוגדרים כנקודת התייחסות, ועולים מחבר העמים מסומנים 1); גיל (בשנים); מין (1: אישה); וההגדרה העצמית של הדתיות (במונחים של שמירה על המסורת הדתית, שמירה רבה יותר על המסורת מצוינת על ידי ערך גבוה יותר); שלושה ממדי עמדות: שטחים (נמדד על פי הנכונות לפשרה טריטוריאלית ולפניו יישובים ביהודה ושומרון), יחסי הדת והמדינה (נמדד על פי ההסכמה לכך שהממשלה תפעל למען התנהלות החיים הציבוריים לפי המסורת היהודית הדתית) והמדיניות הכלכלית-חברתית (נמדד על פי העדפת מדיניות כלכלית קפיטליסטית על פני מדיניות סוציאליסטית); הערכות השוויוניות של תפקוד הצוות של קדימה בעתיד בתחומים הביטחון, הכלכלה והחברה; והאדהה לשרון.

התוצאות מחזקות את ממצאי הניתוח של נאמני הליכוד ונאמני העבודה, לעומת העוברים לקדימה (לוחות 4 ו-5 לעיל) ואת ההבדלים בין מצביעים למגוון המפלגות שהוצגו בלוח 6 לעיל. העמדות והערכות התפקוד העיתידי מבחינות במובהק בין מצביעי קדימה לבין מצביעי המפלגות האחרות, ונושאי החוץ והביטחון הם הבולטים – גם במונחים של עמדות וגם במונחים של הערכות תפקוד עתידיות – בהשוואה בין קדימה למפלגות האחרות. עמדות המצביעים באשר לפשרה טריטוריאלית ביהודה ושומרון מובהקות סטטיסטית בכל ההשוואות עם קדימה (פרט ליהדות התורה שאצלה רק סוגיית הדת והמדינה מובהקת). מצביעי קדימה נציים יותר ממצביעי העבודה וממצביעי מרצ ויוניים יותר מכל המפלגות שמימנים. בקרב מצביעי המפלגות שמשמאל לקדימה, גם לעמדות בנושא המדיניות הכלכלית-חברתית יש משמעות. רק בנוגע למפלגות אלו הערכות תפקוד עתידיות בנוגע למדיניות רווחה מגיעות לרמות המקובלות של מובהקות סטטיסטית. בהשוואה למצביעי קדימה, בוחרי מפלגות השמאל נוטים לעמדה סוציאליסטית יותר כשהם נשאלים על השיטה הכלכלית הרצויה (אם כי ההבדלים מובהקים רק בנוגע לעבודה). מצביעי מפלגות הימין נוטים להיות קפיטליסטים יותר, אבל ההבדלים אינם מובהקים סטטיסטית (להוציא ישראל ביתנו). בקרב מצביעי כל המפלגות שמימין לקדימה (פרט לישראל ביתנו) לעמדות בסוגיית הדת והמדינה יש השפעה מובהקת.

ממצא מעניין נוסף בניתוח הוא שאם מחזיקים קבוע את כל שאר המשתנים במודל, מידת האהדה לשרון משמעותית בהבחנה בין תומכי קדימה לכל שאר המפלגות, אף על פי שכאשר נאספו הנתונים, שרון כבר לא תפקד ולא היה יכול להיות מועמד לשום משרה ציבורית.

במונחי הבסיס החברתי של ההצבעה ניכר שהדתיות היא הגורם העקבי ביותר בקביעת דפוסי ההצבעה. משתנה הדתיות מובהק סטטיסטית במשוואה של מרצ, הוא מובהק ברמה של  $p=0.06$  במשוואה של הליכוד ומובהק במשוואות של כל המפלגות הדתיות. מצביעי קדימה חילונים פחות ממצביעי מרצ, דומים במידת דתיותם למצביעי העבודה ולמצביעי ישראל ביתנו, ודתיים פחות מכל מצביעי המפלגות האחרות שמימין. למדד שלנו למעמד (צפיפות הדיר) יש השפעה עבור הליכוד, יהדות התורה ושי"ס, והוא מראה שמצביעים השייכים למעמד כלכלי-חברתי גבוה יותר נוטים לתמוך בקדימה יותר משהם נוטים לתמוך בשלוש מפלגות אלו. יחסית לישראל ביתנו משכה קדימה פחות עולים מברית המועצות לשעבר, אך הצליחה בכך יותר מהעבודה.

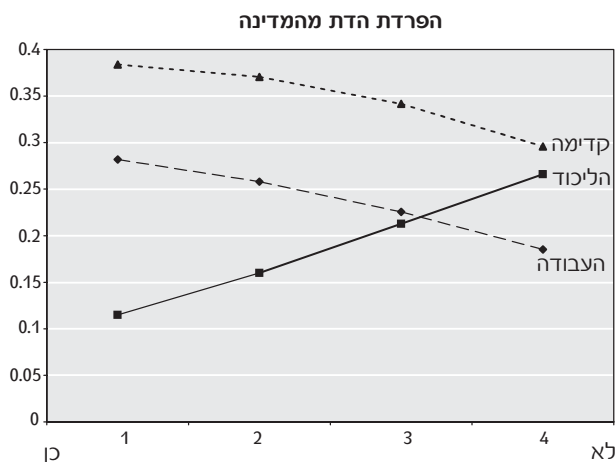
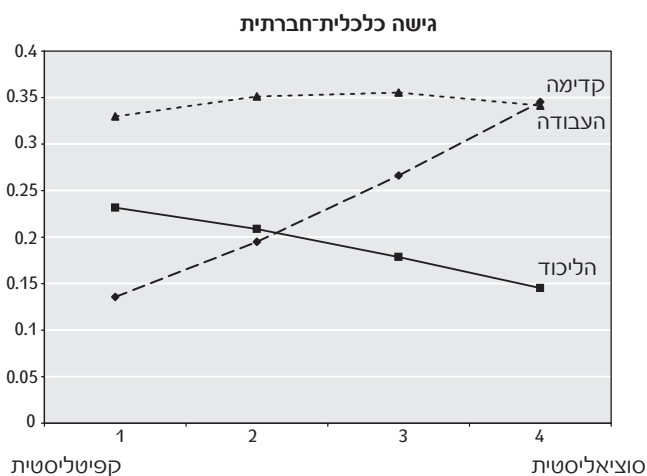
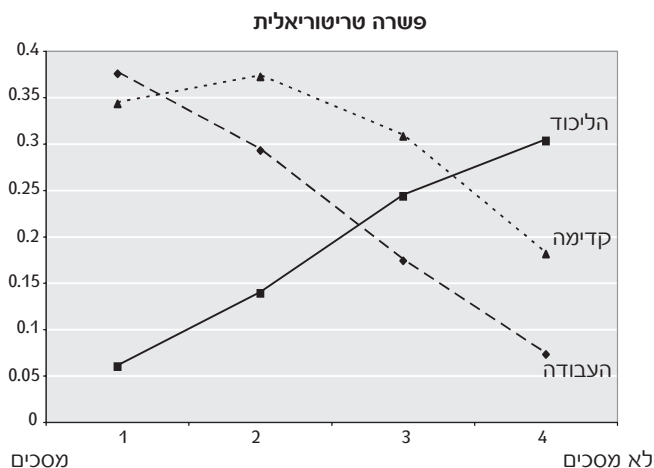
תרשים 2 (להלן) מציג הסתברויות להצבעה לקדימה, לליכוד ולעבודה, על בסיס המודל הרב-משתני שלנו.<sup>17</sup> אנו בוחנים את ההשפעה של עמדות הבוחרים בסוגיות של פשרה טריטוריאלית, מעורבות הממשלה במשק ויחסי דת ומדינה, בעת שכל יתר המשתנים מוגדרים בממוצע שלהם. המשתנים הנומינליים מוגדרים כך שהבוחר ההיפותטי הוא אישה שאינה עולה מברית המועצות לשעבר. ההסתברויות על הציר האנכי הן אפוא ההסתברויות המנובאות לתמיכתו של בוחר היפותטי 'ממוצע' בכל אחת משלוש המפלגות, בהינתן טווח העמדות הרלוונטי בשלוש הסוגיות.

החלק הראשון של התרשים מציג את נטיית הבוחרת לתמוך בכל אחת משלוש המפלגות, כך שהיא נעה מתמיכה בפשרה טריטוריאלית במסגרת הסדר קבע עם הפלסטינים להתנגדות לה. כפי שמראה התרשים, ככל שהבוחרת נכונה פחות לפשרה, כך פוחתת הסבירות שהיא תתמוך בקדימה או בעבודה. הדבר מתבטא בירידה של כ-16 נקודות אחוז בהסתברות לתמיכה בקדימה, וירידה של כ-30 נקודות אחוז בהסתברות לתמיכה בעבודה. מצד שני, ההסתברות לתמיכה בליכוד עולה מכ-6% ל-30% ככל שהבוחרת נעשית מסויגת יותר מפשרה טריטוריאלית. הדפוס עבור העבודה והליכוד הוא לינארי, ואילו הדפוס עבור קדימה איננו כזה, והוא משקף את המיצוב של קדימה במרכז בממד זה. ההסתברות הגבוהה ביותר להצבעה לקדימה היא בקרב בעלי הדעות היוניות המתונות. אצל המצביעים היוניים ביותר ההסתברות להצבעה לעבודה היא הגבוהה ביותר (וההצבעה לקדימה קרובה אליה מאוד). עבור שתי קטגוריות הביניים, קדימה היא הבחירה הסבירה ביותר. משלוש המפלגות, הליכוד הוא האפשרות בעלת ההסתברות הגבוהה ביותר בשביל המשיבים הנציים ביותר.

נראה כי הבוחרים מגיבים תגובה דומה לעבודה ולקדימה בממד המדיני-ביטחוני. אבל באשר לממד הכלכלי התגובה היא אחרת, כפי שניתן לראות מהחלק השני של התרשים. בוחרי קדימה אדישים לסוגיה של מעורבות הממשלה במשק, ואילו בוחרי העבודה מעדיפים בבירור מצב של מעורבות. כשנעים מהתומכים בשיטה כלכלית קפיטליסטית אל המחזיקים בהשקפה סוציאליסטית, ההסתברות לתמיכה במפלגת העבודה עולה ב-20 נקודות אחוז. ההפך נכון באשר לליכוד: הסבירות לתמיכה בליכוד פוחתת במידת מה עם עליית התמיכה במעורבות הממשלה במשק.

17 אפשר לחשב מהמודל המוצג בנספח 1 גם הסתברויות אחרות.

## תרשים 2 הסתברויות להצביע לקדימה, לעבודה ולליכוד על פי עמדות של מדיניות



בבחינת הסוגיה השלישית, יחסי דת ומדינה, נגלה דפוס מעניין. הוא דומה במתווה הכללי שלו לזה של הממד המדיני-ביטחוני ועולה בקנה אחד עם הפירוש של שני ממדים אלו כממד הפנימי והממד החיצוני של הזהות הקולקטיבית בפוליטיקה הישראלית (Shamir and Arian, 1999). גם כאן תומכי העבודה דומים לתומכי קדימה, ויש ירידה מתונה בשיעור המתכוונים להצביע לכל אחת משתי מפלגות אלו כאשר נעים לעבר העמדה המצדדת במעורבות הממשלה בהקניית צביון יהודי לחיים הציבוריים. מצביעי הליכוד מופרדים גם כאן משתי הקבוצות האחרות: תמיכה במעורבות המדינה למען התנהלות החיים הציבוריים לפי המסורת היהודית מעלה את ההסתברות להצבעה לליכוד ב-15 נקודות אחוז. עם זאת עצמת ממד פנימי זה של זהות בבחירות 2006 (ביחס לשלוש המפלגות הנבחרות כאן) חלשה בהשוואה לעצמתו של הממד החיצוני, כפי שהיה בעבר. המעמד הבכיר של הממד המדיני-ביטחוני לעומת ממדי המדיניות האחרים מאושש כאן בבירור.

### 3. קדימה כמפלגת מרכז

כפי שהראנו עד כה, ובהתאמה לתזת 'המפץ הגדול', הסיפור של קדימה הוא הרבה יותר מגחמה של אריאל שרון. תכנית ההתנתקות החד-צדדית שזים שרון ועזיבת הליכוד לאחר מכן, היו הזרז להקמתה של קדימה, אבל אירועים אלו מספקים רק הסבר חלקי לתופעה. סביר שקדימה לא הייתה קמה אילולא שרון, אבל ברור גם שקדימה אינה מפלגה של איש אחד, והיא לא הייתה שורדת לולא הביאה לידי ביטוי את מאווייהם של ישראלים רבים. אולי העדות הברורה ביותר לכך היא שהמפלגה המשיכה להתקיים גם לאחר היעלמותו של שרון מהמפה הפוליטית והצליחה למרות הנסיבות הקשות האלה ליזכות למספר מנדטים רב יותר מכל מפלגה אחרת בבחירות 2006. מפלגת קדימה הציעה לציבור הבוחרים הישראלי חלופה המייצגת את עמדת הבוחר החיצוני – תערובת ייחודית של השמאל ושל הימין המחברת יתר נכונות לווייתורים, מבית מדרשו של השמאל, עם חוסר אמון עמוק בפלסטינים (ובערבים בכלל), האופייני לימין. אלו היו המאפיינים המובהקים של מדיניות שרון ומורשתו, המיוצגים יותר מכל על ידי תכנית ההתנתקות החד-צדדית ועל ידי גדר ההפרדה. זוהי תמצית משמעותו של המרכז, הממוקם בין העבודה לליכוד ובין השמאל לימין: מצע מרכזי פרגמטי המתווה מדיניות חוץ וביטחון מוגדרת. בניגוד לרוב מפלגות המרכז החדשות, כשהגיעה קדימה למערכת הבחירות, המצע שלה כבר הוצא

מהכוח אל הפועל. בישראל שלאחר ההתנתקות, בסוף 2005, קושר שרון באופן בלתי נמנע עם ההתנתקות ועם עקרון החד-צדדיות, וכך גם קדימה. במובן זה קדימה הייתה שונה מכל מפלגות המרכז הישראליות שקדמו לה. הדוגמאות הבולטות מהעבר כוללות את ד"ש (התנועה הדמוקרטית לשינוי), שכבשה את מרכז המפה הפוליטית ב-1977 לאחר זכייתה ב-15 מושבים בכנסת, ואת שינוי, ששיחזרה הישג זה בשנת 2003.

בבחירות לכנסת ה-17 שנערכו במרס 2006 השיגה קדימה 29 מושבים. מפלגה חדשה נוספת, מפלגת הגמלאים, זכתה ב-7 מושבים. היות שמפלגת הגמלאים לא הציגה עמדות ברורות ומוגדרות בנושאי החוץ והביטחון, וכיוון שהמנדט שלה היה להגן על זכויות האוכלוסייה המבוגרת בישראל, אי-אפשר להגדיר מפלגה זו מפלגת שמאל וגם לא מפלגת ימין. לפיכך נציגי מפלגות המרכז מאיישים 36 מתוך 120 מושבי הכנסת ה-17 (30%), ובהתאמה לכך, 29% מהמשיבים בסקר של 2006 מיקמו עצמם במרכז הרצף שמאל-ימין.

שיעור ההצבעה למרכז ולגוש המרכז בבחירות 2006 הוא חסר תקדים; לא כך שיעור המזדהים עם המרכז ואינם מזדהים עם השמאל או עם הימין. שיעור הממקמים את עצמם במרכז בבחירות האחרונות הוא גם השיעור הממוצע של המזדהים עם המרכז מאז תחילת מחקרי הבחירות בישראל בשנת 1969 ועד לאמצע שנות השמונים (אריאן ושמיר, 2004: 17, לוח 1.2).

אין התאמה חזקה במיוחד בין המיקום במרכז הרצף שמאל-ימין לבין ההצבעה למפלגות מרכז. בבחירות האחרונות, וגם במערכות בחירות קודמות, יש התאמה פחותה בין המיקום העצמי לבין ההצבעה למרכז בהשוואה למצב בשמאל ובימין. 57% מהממקמים את עצמם במרכז הצביעו לאחת משתי מפלגות המרכז, לעומת 73% מהמגדירים את עצמם ימניים שהצביעו למפלגת ימין או למפלגה דתית, ו-71% מהמזדהים עם השמאל שהצביעו למפלגת שמאל. אפשר להסתכל על הנתונים גם מכיוון הפוך ולומר ש-51% מהמצביעים לקדימה ולמפלגת הגמלאים מיקמו את עצמם במרכז הרצף שמאל-ימין, לעומת 72% ממצביעי מפלגות השמאל המגדירים את עצמם כשמאל, ו-78% מהמצביעים לימין הממקמים את עצמם בימין. דפוס כללי זה נצפה גם בבחירות קודמות, אף שההבדלים פחותים, כיוון שב-2006 הצביעו בוחרים רבים יותר מכל הקבוצות למפלגת מרכז.<sup>18</sup>

18 בשנת 2003, מקרב הממקמים את עצמם במרכז, הצביעו 32% למפלגת מרכז, בהשוואה

עדות משכנעת לכך שקדימה היא מפלגת מרכז מתקבלת מבחינת מיקומם העצמי של בוחרים המפלגות השונות על הרצף שמאל-ימין, שמשמעותו בישראל בעשורים האחרונים היא בעיקר בהקשר המדיני-ביטחוני. לוח 7 (להלן) מציג את ממוצעי המיקומים העצמיים של מרואייני סקר הבחירות שנעשה ב-2006 על גבי רצף שמאל-ימין בן 7 דרגות, כפי שדווחו במרס זמן קצר לפני הבחירות, בפילוח לפי הצבעתם. מצביעי קדימה ממוקמים בדיוק במרכז הרצף (3.93), בסמיכות למפלגת הגמלאים (3.88), וסדר המפלגות המתקבל מתפרש כמעט על כל הטווח ותואם את הדרך שבה מקובל לסדר את המפלגות הישראליות במונחים של שמאל וימין. ראוי לציין שסדר המפלגות לפי ממוצעי המיקומים העצמיים על רצף שמאל-ימין של בוחריהן, המוצג בלוח 7 להלן, זהה לחלוטין לסדר של המפלגות לפי עמדות בוחריהן בנושאי החוץ והביטחון, המתקבל בלוח 6 (לעיל). נתוני הפאנל שלנו מאפשרים להעריך עד כמה המיקום העצמי על הרצף שמאל-ימין יציב לאורך זמן ברמת הפרט. במהלך ששת החודשים הסוערים שבין יולי לדצמבר 2005 לא נרשמו תזוזות של ממש על הרצף אצל אלו שהתכוונו להצביע לקדימה (מבחן  $t$  מזווג  $p=0.867$ ), ותמונה דומה מתקבלת גם בנוגע לכל אחת מהמפלגות האחרות.<sup>19</sup>

ההבחנה בין שמאל לימין במערכת הרב-מפלגתית הישראלית נעשתה משמעותית יותר, מועילה יותר ונפוצה יותר במשך השנים (אריאן ושמיר, 2001), וההעברה הבין-דורית של תוויות 'שמאל' ו'ימין' במסגרת תהליך הסוציאליזציה הפוליטית נעשתה חשובה ורלוונטית יותר מהעברה של הזדהות עם מפלגה מסוימת, בייחוד מאז השינוי המבני במעבר ממערכת של מפלגה דומיננטית למערכת תחרותית (Ventura, 2001).

---

ל-82% מהמזדהים עם השמאל שהצביעו למפלגת שמאל ול-88% מהמזדהים עם הימין שהצביעו למפלגת ימין. בשנת 1999 השיעורים הם 51% למרכז, 88% לשמאל ו-90% לימין. לפיכך ב-2006 ההתאמה הכללית בין מיקום על הרצף שמאל-ימין לבין ההצבעה הייתה חלשה במידת מה מזו שהייתה בבחירות קודמות, אף ששיעור הממקמים את עצמם במרכז וגם מצביעים למפלגת מרכז היה מעט גבוה משיעורם ב-1999, וגבוה בהרבה משיעורם ב-2003.

19 באופן כללי אפשר לראות יציבות רבה במיקום העצמי על הרצף שמאל-ימין בין שתי נקודות הזמן: ביולי ובדצמבר 2005 מיקמו את עצמם בדיוק באותה נקודה על הרצף בן 7 הדרגות 37% ממרואייני הפאנל, 33% שינו את מיקומם על פני הרצף בדרגה אחת בלבד, 15% זזו בשתי דרגות, 10% בשלוש דרגות, ו-5% ב-4 דרגות או יותר ( $N=864$ ). רק 9% מהמרואיינים עברו מצדו האחד של הרצף לצד האחר. לצורך השוואה, ההסתברות שאדם ימקם את עצמו באותו מקום בדיוק על הרצף שמאל-ימין, אם אין שום קשר בין שני האירועים, היא 0.17 (על בסיס נתונים מהשנים 2005 ו-2006).

לוח 7 מיקום עצמי על רצף שמאל-ימין לפי ההצבעה<sup>1</sup>

| המפלגה שהצביעו עבורה | ממוצע מיקום עצמי על רצף שמאל-ימין | מספר המרואיינים |
|----------------------|-----------------------------------|-----------------|
| חזית לאומית יהודית   | 1.00                              | 5               |
| איחוד לאומי-מפד"ל    | 3.03                              | 37              |
| יהדות התורה          | 3.38                              | 13              |
| הליכוד               | 3.39                              | 41              |
| ש"ס                  | 3.45                              | 22              |
| ישראל ביתנו          | 3.67                              | 48              |
| הגמלאים              | 3.88                              | 17              |
| קדימה                | 3.93                              | 86              |
| העבודה               | 5.13                              | 61              |
| מרצ                  | 5.62                              | 13              |
| חד"ש                 | 6.11                              | 9               |

1 נתוני סקר INES 2006: דיווח על ההצבעה מסקר אפריל שלאחר הבחירות; מיקום עצמי על רצף שמאל-ימין מסקר מרס טרם הבחירות. ההבדלים מובהקים סטטיסטית ( $p < 0.001$ ).

בהקשר זה מעניין לחזור אל לוח 3, המספק הצצה אל מקורות הסוציאליזציה הפוליטית. רואים בו שקדימה משכה גם בוחרים שהגיעו מבתיים פוליטיים ימניים וגם בוחרים שהגיעו מבתיים פוליטיים שמאליים. אנשים נוטים לבחור במפלגה המקובלת על הוריהם, ובמערכת רב-מפלגתית מהטיפוס הישראלי זוהי לרוב מפלגה מאותו גוש פוליטי, המוגדר בעיקר במונחים של שמאל וימין (שם: 675-680). העובדה שהנהגת קדימה כללה אישים בולטים שהגיעו מהליכוד וגם מהעבודה הקלה על בוחרים בעלי רקע פוליטי שונה לעבור לקדימה, מתוך תחושה שהם אינם מתנכרים לבית הפוליטי שבאו ממנו. קשה עדיין לומר אם המרכז הפך או עומד להפוך לקטגוריה נפרדת להזדהות, אבל מכאן ברור שמפלגות מרכז חדשות כגון קדימה נהנות מיתרון על פני מפלגות מהשמאל ומהימין במשיכת בוחרים אליהן.

## סיכום

הצלחתה חסרת התקדים של קדימה לזכות בבחירות חודשים ספורים לאחר הקמתה היא מעל ומעבר למה שהצליחו להשיג כל מפלגות המרכז שקדמו לה בתולדות מערכות הבחירות בישראל. בעבר לא שימשה המערכת המפלגתית הישראלית קרקע נוחה לצמיחתן ולהתבססותן של מפלגות מרכז, כפי שמראה ההיסטוריה של מפלגות המרכז הישראליות. ד"ש עוררה התלהבות רבה בבחירות 1977 כאשר גרפה 15 מושבים, אבל היא התפרקה כשנה לאחר מכן, ויורשתה שינוי קיבלה 2 מושבים בלבד בבחירות 1981. מפלגת המרכז בראשות יצחק מרדכי התמודדה בבחירות 1999 וקיבלה רק 6 מושבים, וזמן קצר לאחר מכן עזבו אותה חבריה בזה אחר זה והיא התפוגגה. מפלגת שינוי בהנהגתו של טומי לפיד נחשבה להפתעה הגדולה של בחירות 2003, כאשר השיגה 15 מושבים, אבל בבחירות האחרונות היא לא הצליחה להכניס ולו חבר אחד לכנסת עקב הפילוג שחל במפלגה לאחר הבחירות הפנימיות במועצתה. מפלגות מרכז אחרות – למשל מפלגתו של משה דיין, המפלגה שהקים עזר ויצמן והדרך השלישית – הצליחו אפילו פחות, וקיומן היה אף הוא קצר מועד. כיצד אפשר אפוא להסביר את ההישג יוצא הדופן של מפלגת קדימה? והאם עתידה של קדימה צפוי להיות שונה מהעתיד של כל מפלגות המרכז שקדמו לה?

כמו מפלגות מרכז אחרות גם קדימה קיבצה אישים משני צדי הקשת הפוליטית. היא דיברה על פוליטיקה חדשה ועל הרצון לחולל שינוי ומיקמה את עצמה במרכז המפה הפוליטית. עם זאת, בניגוד לכל קודמותיה, קדימה התמודדה בבחירות כמפלגת שלטון, וההערכה הרווחת הייתה שסיכוייה להרכיב את הממשלה הבאה גבוהים. בעבר בוחרים ישראלים שהחליטו להצביע למפלגת מרכז בעצם ויתרו בכך על ההזדמנות להכריע איזו מפלגה תרכיב את הממשלה הבאה. בשנת 2006, בפעם הראשונה בתולדות מערכות הבחירות בישראל, יכלו אנשים להצביע למפלגת מרכז שהיא גם מפלגת שלטון בפוטנציה. אמנם קדימה הייתה מפלגה חדשה שהוקמה ממש לקראת הבחירות, אך היא הייתה גם מפלגת השלטון היוצא, ומייסדה היה מנהיג מנוסה שזה עתה השלים מהלך חסר תקדים של התנתקות חד-צדדית מחבל עזה. קדימה לא רק מיקמה את עצמה במרכז המפה הפוליטית, אלא גם הניפה את דגל המדיניות החד-צדדית, שמיזג נכונות גוברת לפשרה עם חוסר אמון עמוק כלפי הפלסטינים. מדיניות ההתנתקות נעשתה נקודת

ההתייחסות בשיח הפוליטי, וכשקדימה נכנסה למערכת הבחירות היו לה מצע מגובש והצעה לדרך מדינית. תכניתה לא צמחה מתוך חזון נשגב מסוג ארץ ישראל השלמה או מזרח תיכון חדש, אלא הייתה בעיקרו של דבר תוצר של הסתגלות פרגמטית למציאות המשתנה והלוחצת, ובעת מערכת הבחירות של 2006 היה נראה שאפשר ליישם מדיניות זו במידה זו או אחרת גם ביהודה ושומרון. גורמים חשובים אחרים שפעלו לטובת קדימה היו אריאל שרון, הנוכח והנפקד, וגלריית הפוליטיקאים הוותיקים והמוכרים שהגיעו לקדימה מהשמאל ומהימין. מהליכוד הגיעו אהוד אולמרט, ציפי לבני, שאול מופז וצחי הנגבי. העבודה תרמה את שמעון פרס, את חיים רמון ואת דליה איציק. לקדימה הצטרפו גם דמויות פופולריות מחוץ למערכת הפוליטית, למשל ראש השב"כ לשעבר אבי דיכטר והפרופסור אוריאל רייכמן. אבל מעל לכול, כפי שהראינו בבירור, התאימה קדימה לעמדת הבוחר החציוני בממד המדיניות העיקרי בפוליטיקה הישראלית – הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

שרון כבר אינו חלק מהפוליטיקה הישראלית, ומדיניות החד-צדדיות הפכה לא רלוונטית מאז עליית החמאס לשלטון ברשות הפלסטינית בינואר 2006, התגברות הירי של טילי הקסאם מתוך רצועת עזה אל יישובי הנגב ומלחמת לבנון השנייה בקיץ 2006. תכנית ההתנתקות של שרון לא השיגה את התוצאות המקוות, תכנית ההתכנסות של אולמרט נגנזה, והתערובת המדינית הייחודית שקדימה הציעה נמוגה. נוסף על הבעייתיות של מדיניות החד-צדדיות, סוגיית ההנהגה והארגון היא קריטית לעתידה של קדימה. עם זאת, כיוון שאנו מתמקדים בציבור הבוחרים של קדימה, השאלה המרכזית בהקשר זה היא אם המערכת המפלגתית הישראלית עוברת תהליך של היערכות מחדש או של התרופפות המערכת.

מסקנתנו, בהתאמה למחקרים קודמים, היא שהמערכת המפלגתית הישראלית מתרופפת, ושהצלחתה המרשימה של קדימה התאפשרה בשל עומקה של התרופפות זו ואף תרמה לה. עם זאת במערכת מתרופפת יכולה מפלגה חדשה לשגשג הודות למגוון סיבות. בשיח הפוליטי על קדימה הוצגו שתי תזות: תזת 'המפץ הגדול' וסברת הספין והריק האידאולוגי. על סמך הניתוח שלנו, תזת 'המפץ הגדול' עדיפה בבירור על פני טענת הריק האידאולוגי. נתוני הפאנל שלנו על עמדות הבוחרים, וכן ניתוח הבחירה הרב-משתני שערכנו, הדגימו את בסיס המדיניות האיתן של קדימה בקרב קהל בוחריה, בפרט באשר לסוגיית המחלוקת המרכזית בפוליטיקה הישראלית – הסכסוך הישראלי-פלסטיני והישראלי-ערבי.

לפיכך קדימה אינה ספין וגם לא יציר כפיו של שרון גרדא, אלא היא התשובה של המערכת המפלגתית להעדפות הבוחרים המבוססות על מדיניות. כפי שראינו, בוחרים רבים בעלי עמדות מתונות של אמצע הדרך בסוגיית הסכסוך הישראלי-ערבי מצאו את מקומם הטבעי בקדימה.

בחירות 2006 התאפיינו בשינוי דרמטי במאזן הכוחות הפוליטי. מאזן הכוחות החדש היה מבוסס ללא ספק על מדיניות, וגם תוחזק על ידי ההבדלים הפוליטיים הקיימים על בסיס דתיות, מעמד ועדה. נראה שהתפקיד שלהם הועצם ככל שגברה הנטייה שלא לעבור לקדימה אצל בוחר הליכוד הדתיים יותר והמבוססים פחות, וכן בקרב העולים מחבר העמים. כתוצאה מכך נמנו עם ציבור הבוחרים של הליכוד בבחירות אלו דתיים וכן אנשים שמצבם הכלכלי לא טוב, יותר משהיו אי פעם. לפיכך עם הפילוג בליכוד נעשה הימין הומוגני יותר מבחינת המאפיינים החברתיים האלה. אולם דפוסי ההצבעה המשתנים לא היו מעוגנים בשינויים בקואליציות החברתיות או בממדי המחלוקת בסוגיות של מדיניות. הם רק מיצבו מחדש את אלו הקיימים. אף ממד חדש אחד לא הופיע, וגם לא ניכר שום סימן לזעזוע בבסיסים החברתיים המסורתיים של ההצבעה. עמיר פרץ קידם סדר יום חברתי-כלכלי, שבנובמבר-דצמבר 2005 היה נראה שהוא מעמיד בצל את הדאגות הביטחוניות, אולם כוח המשיכה שלו פחת ככל שנמשכה מערכת הבחירות. יתר על כן, השסע הכלכלי-חברתי לא הופיע כממד משמעותי בשיקולי הבוחרים (פרט לבוחרים של מפלגות השמאל), וגם לא הביא לסרטוט מחדש של הבסיסים החברתיים של ההצבעה. מינויו של עמיר פרץ לתפקיד שר הביטחון והתרומה השולית של מפלגת העבודה בעיצוב המדיניות החברתית-כלכלית של קדימה חיסלו כל סיכוי לכך ששסע זה יהיה גורם דומיננטי בפוליטיקה הישראלית בעתיד הנראה לעין. מבין נושאי המדיניות נותרו ענייני החוץ והביטחון סוגיית המחלוקת המרכזית שבה תפסה קדימה את עמדת המרכז (כפי שמראה תרשים 2 לעיל). לא הופיע שום שסע חדש, ולא הייתה החלפה של שסע אחד באחר. נוסף על כך בבחירות 2006 לא היה אפשר להבחין אף באחד מהתסמינים הטיפוסיים להיערכות מחדש של המערכת המפלגתית – ובפרט, רמות גבוהות של מעורבות, עניין והשתתפות בבחירות, וכן קיטוב אידאולוגי גובר. להפך, בחירות 2006 התאפיינו באדישות של קהל הבוחרים, בירידה חדה בשיעור המצביעים לשפל חסר תקדים ובעובדה שההבדלים בין המפלגות נתפסו עתה, בהשוואה לעבר, כקטנים יותר (אריאן, אטמור והדר, 2006: 79, תרשים 54).

מעל ומעבר לכל הממצאים שלעיל, השוללים פרשנות של היערכות מחדש, מסקנתנו שהיערכות מחדש בת-קיימא אינה נראית באופק מבוססת על עומקה של התרופפות המערכת המפלגתית הישראלית, אשר במובן היסודי ביותר פועלת כנגד אפשרות שכזו. הקמתה של קדימה והצלחתה האלקטורלית מתאימות למודל ההתרופפות במידה רבה יותר משהן מתאימות למודל ההיערכות מחדש.

תוצאות המחקר שלנו מתאימות למודל ההתרופפות, המניח, כפי שאמנם מצאנו, בוחרים ניידים ולא מחויבים, שמידת ההזדהות המפלגתית שלהם נמוכה והשפעתה על החלטת ההצבעה מוגבלת מאוד, וכמו כן שיש משקל רב לעמדות ולמועמדים בשיקולי הבוחרים. במודל הבחירה שלנו, מלבד המאפיינים הדמוגרפיים-חברתיים, השפיעו על ההצבעה גם עמדות והיערכות תפקוד וכן היחס האישי כלפי שרון. קדימה הייתה הנהנית העיקרית מהתרופפותה של המערכת המפלגתית בשנת 2006, אבל בבחירות הבאות היא יכולה למצוא את עצמה בצד המפסיד. למרות מה שיכול להיראות כסימנים להיערכות מחדש ולמרות התאמת מצע קדימה לעמדותיו של הבוחר החציוני בסוגיות החוץ והביטחון, כוכבה של קדימה, שדרך בשמי הפוליטיקה הישראלית, הוא רק עוד אבן דרך אחת בשביל הארוך של התרופפות המערכת המפלגתית בישראל.

נספח 1 ניתוח רגרסיה לוגיסטית מולטינומית

| ממצ                         | העבודה              | הליכוד             | ישראל<br>ביתנו     | יהדות<br>התורה     | ש"ס                 | האיחוד<br>הלאומי-<br>מפד"ל |
|-----------------------------|---------------------|--------------------|--------------------|--------------------|---------------------|----------------------------|
| צפיפות דיור                 | -0.03<br>(0.56)     | 0.10<br>(0.40)     | *0.80<br>(0.39)    | 0.32<br>(0.43)     | *1.10<br>(0.50)     | **1.51<br>(0.44)           |
| עולי ברית המועצות לשעבר     | -0.29<br>(0.72)     | *-1.91<br>(0.79)   | 0.61<br>(0.42)     | **2.30<br>(0.39)   | ***--               | -0.37<br>(1.13)            |
| דתיות                       | **(-1.13)<br>(0.32) | -0.11<br>(0.22)    | 0.41<br>(0.22)     | 0.25<br>(0.24)     | **3.94<br>(0.67)    | **1.56<br>(0.28)           |
| גיל                         | -0.01<br>(0.01)     | -0.01<br>(0.01)    | 0.01<br>(0.01)     | -0.003<br>(0.01)   | *-0.04<br>(0.02)    | -0.03<br>(0.01)            |
| נקבה                        | **0.93<br>(0.36)    | 0.01<br>(0.27)     | -0.39<br>(0.29)    | -0.23<br>(0.30)    | -0.51<br>(0.53)     | ** -1.08<br>(0.41)         |
| השכלה                       | -0.01<br>(0.06)     | 0.01<br>(0.05)     | -0.03<br>(0.05)    | 0.08<br>(0.06)     | 0.17<br>(0.10)      | 0.02<br>(0.07)             |
| דת ומדינה                   | -0.27<br>(0.20)     | -0.05<br>(0.14)    | *0.37<br>(0.15)    | -0.07<br>(0.16)    | *1.13<br>(0.51)     | **0.73<br>(0.25)           |
| כלכלה-חברה                  | 0.32<br>(0.18)      | *0.30<br>(0.14)    | -0.17<br>(0.14)    | *-0.40<br>(0.16)   | -0.35<br>(0.24)     | -0.06<br>(0.19)            |
| פשרה טריטוריאלית            | ** -0.95<br>(0.27)  | *-0.33<br>(0.16)   | **0.74<br>(0.16)   | **0.59<br>(0.16)   | 0.40<br>(0.29)      | **0.89<br>(0.23)           |
| הערכת תפקוד: כלכלה (קדימה)  | -0.37<br>(0.22)     | ** -1.15<br>(0.20) | ** -1.08<br>(0.22) | ** -0.74<br>(0.20) | -0.73<br>(0.45)     | -0.55<br>(0.30)            |
| הערכת תפקוד: חברה (קדימה)   | ** -0.71<br>(0.23)  | ** -1.14<br>(0.21) | -0.29<br>(0.21)    | -0.31<br>(0.20)    | -0.24<br>(0.45)     | -0.10<br>(0.29)            |
| הערכת תפקוד: ביטחון (קדימה) | ** -0.90<br>(0.21)  | ** -0.92<br>(0.16) | ** -1.59<br>(0.19) | ** -0.91<br>(0.19) | -0.79<br>(0.42)     | ** -0.96<br>(0.27)         |
| אהדה לשרון                  | ** -0.37<br>(0.07)  | ** -0.27<br>(0.06) | ** -0.29<br>(0.06) | ** -0.32<br>(0.06) | ** -0.49<br>(0.09)  | ** -0.38<br>(0.07)         |
| קבוצ                        | **8.73<br>(1.75)    | **7.50<br>(1.31)   | *3.34<br>(1.39)    | 2.72<br>(1.48)     | ** -12.91<br>(3.62) | * -4.06<br>(2.00)          |

\* p<0.05

\*\* p<0.001

\*\*\* איש מקרב 185 העולים מברית המועצות לשעבר הנכללים במודל זה לא תמך ביהדות התורה.

הערות:

1. המספרים בלוח הם מקדמי b, ובסוגריים טעויות התקן. קטגוריית ההתייחסות היא קדימה.

2. LL = -1,026.89 N=997  $\chi^2=1,692.34$  (p<0.001)

מקור: סקר INES, מרס 2006.

## רשימת המקורות

אריאן, אשר, ניר אטמור, ויעל הדר, 2006. **מדד הדמוקרטיה הישראלית 2006: תמורות במערך המפלגות בישראל – התפוררות או היערכות מחדש?**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.

אריאן, אשר, ומיכל שמיר, 2001. 'מועמדים, מפלגות וגושים: ישראל בשנות ה-90, בתוך: הנ"ל (עורכים), **הבחירות בישראל – 1999**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, עמ' 15-46.

— 2004. 'האומנם מפלגה דומיננטית במערכת מפלגתית מתרופפת?', בתוך: הנ"ל (עורכים), **הבחירות בישראל – 2003**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, עמ' 27-52.

ספנוב, שירי, 2002. **תפיסת השפעה פוליטית בישראל בפרספקטיבה השוואתית והיסטורית**, חיבור לשם קבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת תל אביב.

- Burnham, Walter D., 1970. *Critical Elections and the Mainsprings of American Politics*, New York: Norton and Company.
- Crotty, William J., 2006. 'Party Transformation: The United States and Western Europe', in: Richard S. Katz and William J. Crotty (eds.), *Handbook of Party Politics*, London: Sage, pp. 499-514.
- Dalton, Russell J., 2000. 'The Decline of Party Identification', in: Russell J. Dalton and Martin P. Wattenberg (eds.), *Parties without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies*, Oxford: Oxford University Press, pp. 19-36.
- Dalton, Russell J., Scott C. Flanagan, and Paul A. Beck (eds.), 1984. *Electoral Change in Advanced Industrial Democracies: Realignment or Dealignment?*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Dalton, Russell J., Ian McAllister, and Martin P. Wattenberg, 2000. 'The Consequences of Partisan Dealignment', in: Russell J. Dalton and Martin P. Wattenberg (eds.), *Parties without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies*, Oxford: Oxford University Press, pp. 37-63.

- Dalton, Russell J., and Martin P. Wattenberg (eds.), 2000. *Parties without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies*, Oxford: Oxford University Press.
- Key, V. O., Jr., 1955. 'A Theory of Critical Elections', *Journal of Politics* 17: 2-18.
- 1959. 'Secular Realignment and the Party System', *Journal of Politics* 21: 198-210.
- Mainwaring, Scott, and Mariano Torcal, 2006. 'Party System Institutionalization and Party System Theory after the Third Wave of Democratization', in: Richard S. Katz and William J. Crotty (eds.), *Handbook of Party Politics*, London: Sage, pp. 204-227.
- Norris, Pippa (ed.), 1999. *Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance*, Oxford: Oxford University Press.
- Pedersen, Mogens N., 1979. 'The Dynamics of European Party Systems: Changing Patterns of Electoral Volatility', *European Journal of Political Research* 7: 1-26.
- Pharr, Susan J., and Robert D. Putnam (eds.), 2000. *Disaffected Democracies: What's Troubling the Trilateral Countries?*, Princeton: Princeton University Press.
- Shamir, Michal, and Asher Arian, 1999. 'Collective Identity and Electoral Competition in Israel', *American Political Science Review* 93: 265-277.
- Ventura, Raphael, 2001. 'Family Political Socialization in Multi-Party Systems', *Comparative Political Studies* 34: 666-691.
- Wattenberg, Martin, 1998. *The Decline of American Political Parties, 1952-1996*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Webb, Paul, David Farrell, and Ian Holliday (eds.), 2002. *Political Parties in Advanced Industrial Democracies*, Oxford: Oxford University Press.